

Strategia de multiculturalitate participativă a municipiului Timișoara

Raport de cercetare

Întocmit de conf. dr. univ. Toró Tibor, coordonator proiect

Octombrie 2021

Conținut

Introducere	4
1. Principalele concepte folosite.....	5
2. Metodologia de cercetare	8
2.1. Metode și tehnici de cercetare	9
2.1.1 Interviuurile.....	9
2.1.2. Discuțiile tip focus grup.....	9
3. Cadrul general al relațiilor interetnice în Timișoara	11
3.1. Regimului drepturilor minorităților naționale din România.....	11
3.2. Atotcuprinzătorul discurs al multiculturalismului bănățean.....	14
4. Situația actuală a minorităților naționale.....	19
4.1. Situația demografică a minorităților naționale din Timișoara	19
4.2. Cadru instituțional	21
4.2.1. Organizații și ONG-uri	24
4.2.2. Instituții educaționale.....	26
4.2.3. Instituții culturale	30
4.2.4. Cultele religioase	33
4.2.5. Mass-media	34
5. Problemele cele mai importante ale minorităților naționale	37
5.1. Viziune despre viitor: demografie și identitate.....	37
5.2. Educație	40
5.3. Vizibilitatea minorităților naționale.....	44
5.4. Proiectul Capitală Culturală Europeană	48
5.5. Relații interetnice.....	49
5.6. Participarea și reprezentarea politică	53
5.7. Finanțarea minorităților naționale	57
6. Repere pentru strategia multiculturală a municipiului Timișoara.....	61
6.1. Identitate	62
6.2. Conexiune.....	63
6.3. Sustenabilitate.....	64
Anexe	66
1. Lista reprezentanților minorităților naționale contactați pentru interviuri	66
2. Participanți în cadrul discuțiilor tip focus grup	67
1.1. Educație.....	67

1.2. Cultură.....	67
1.3. Culte.....	67
1.4. Sfera civilă	68
1.5. Mass-media	68

Introducere

Cercetarea are ca obiectiv să contribuie la elaborarea unei strategii multiculturale a municipiului Timișoara, cu informații despre minoritățile naționale din oraș. Este o cercetare inter- și pluridisciplinară, care analizează problemele, obiectivele și strategiile minorităților naționale din Municipiul Timișoara, respectiv posibilitățile privind păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității etnice din punct de vedere demografic, sociologic, istoric, cultural, lingvistic, religios și politic.

În întocmirea raportului am încercat să combinăm analiza specifică analizei cantitative și calitative, cu integrarea cercetărilor existente, care vizează minoritățile din Banat. Având în vedere că cercetarea relațiilor interetnice din zonă se bucură de o atenție deosebită, includerea critică a acestor rezultate a fost deosebit de importantă.

Raportul este organizat pe următoarele părți. În prima parte vom prezenta cele mai importante concepte sociale pe care se bazează cercetarea. În cadrul acestui capitol vom prezenta concepte precum minoritate națională, agenție politică minoritară, multiculturalism și interculturalitate. A doua parte descrie metodologia de cercetare. Se vor prezenta principalele tehnici de cercetare, respectiv criteriile de selecție a participanților. A treia parte va descrie contextul general al relațiilor interetnice din Timișoara. Vom acorda o deosebită atenție caracteristicilor regimului drepturilor minorităților naționale din România și conceptului de multiculturalism în Timișoara, așa cum apar acestea în discursul actorilor politici locali. A patra și a cincea parte prezintă cele mai importante minorități naționale din Timișoara. Ne vom axa pe prezentarea cadrului demografic și instituțional, respectiv pe problemele și interesele acestora. Ultima parte va oferi repere pentru o posibilă strategie multiculturală a municipiului.

1. Principalele concepte folosite

Conceptele centrale ale cercetării sunt minoritatea națională, regimul drepturilor minorităților naționale, respectiv agenția politică minoritară pe de-o parte, și multiculturalitate și interculturalitate, pe de altă parte.

În concepția cercetării, **minoritatea națională**, similar cu prevederilor Recomandării Adunării parlamentare a Consiliului Europei nr. 1134 din 1990, este un grup, al căror membri sunt cetățeni ai statului unde trăiesc, au o legătură veche și stabilă cu acesta, și au anumite caracteristici religioase, lingvistice, culturale sau de altă natură, care le disting de majoritatea populației.

Un concept în strânsă legătură cu cea a minorității naționale este **regimul drepturilor minorităților naționale**. Aceasta simbolizează totalitatea politicilor publice dintr-o țară, care au ca scop acomodarea diversității. În cazul nostru, acestea sunt un set specific de instituții și drepturi ale minorităților naționale, care determină contextul relațiilor interetnice.¹

Un al doilea concept legat de analiza minorităților naționale este **agenția politică minoritară**, un concept dezvoltat din conceptul de agenție cunoscută în științele sociale. Acesta înseamnă capacitatea indivizilor de a acționa independent și de a face propriile alegeri libere. De obicei, este folosit ca o opoziție a structurii, care însumează factorii externi, care influențează sau limitează activitatea individuală. Agenția politică minoritară este capacitatea actorilor minoritari, 1) de a se organiza și de a se implica în viața politică și socială a comunității politice analizate și 2) de a formula programul și interesele proprii și de a le reprezenta pe acestea, respectiv 3) de a organiza comunitatea proprie.²

În dezvoltarea unei strategii multiculturale, toate cele trei aspecte sunt importante.

Din punct de vedere al actorilor minoritari, prima dimensiune (**capacitatea actorilor minoritari de a se organiza și de a se implica în viața politică și socială a comunității politice analizate**) vizează nu numai percepția actorilor minoritari despre relațiile majoritate-minoritate, dar și felul în care văd aceștia reprezentarea politică a comunității lor. Această capacitate a actorilor minoritari este legată de mobilizarea etnopolitică a grupurilor, care înseamnă faptul că acestea sunt capabile să se organizeze în partide sau organizații etnice proprii care primesc majoritatea voturilor membrilor grupului etnic, respectiv să formuleze revendicările în numele grupului.³

A doua dimensiune (**capacitatea actorilor minoritari de a formula programul și interesele proprii și de a le reprezenta pe acestea**) se axează pe așteptările și problemele minorităților naționale. Actorii minoritari pot formula programe și interese proprii în mai multe domenii și ar putea exista și discuții sau dezbateri legate de strategiile percepute ca fiind potrivite.

---

¹ Bernd Rechel, „Introduction,” in *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, ed. Bernd Rechel (London, New York: Routledge, 2009): 3-16

² Mai multe despre agenția politică minoritară vezi: Kiss Tamás, Toró Tibor și Székely, István Gergő, 'Unequal Accommodation: An Institutional Analysis of Ethnic Claim-Making and Bargaining', in Tamás Kiss, István Gergő Székely, Tibor Toró, Nándor Bárdi și István Horváth (eds.) *Unequal Accommodation of Minority Rights*. Cham: Palgrave Macmillan, 2018: 71-165.

³ James D. Fearon, „Ethnic Mobilization and Ethnic Violence,” in *The Oxford Handbook of Political Science* (Oxford: Oxford University Press, 2009): 853

În ceea ce privește a treia dimensiune (*capacitatea actorilor minoritari de a organiza comunitatea proprie*) întrebarea centrală se referă la cum percep actorii minoritari menținerea granițelor etnice, respectiv păstrarea identității etnice. Din această perspectivă este foarte importantă nu numai cartografierea *sistemul instituțional* al minorităților naționale care au ca scop menținerea și construirea identității etnice, dar și descrierea *elementelor programatice sau ideologice* care stau la baza acestora. Totodată, în cadrul acestei dimensiuni se va descrie și relația dintre elitele politice, sistemul instituțional și membrii minorității respective. Este important de menționat că din literatura de specialitate se cunosc mai multe strategii în ceea ce privește organizarea comunității proprii, de la asimilare voluntară și integrare individuală, la diferitele modele de coabitare, polarizare, sau, în anumite cazuri, chiar și paralelism etnic. Cunoașterea sistemului instituțional minoritar, respectiv al elementelor programatice și ideologice care stau la baza acestora este deosebit de importantă din punct de vedere al unei posibile strategii multiculturale, care trebuie să respecte așteptările și ideile minorităților naționale, dar și realitățile instituționale ale acestora.

Alte concepte importante folosite în cadrul raportului sunt cele ale multiculturalismului sau multiculturalității și interculturalismului sau interculturalității. Prin *multiculturalism* înțelegem acceptarea pluralismului cultural de către majoritate, printr-un aranjament instituțional specific pentru acomodarea diversității, care oferă oportunități grupurilor minoritare 1) de a-și exprima și reproduce identitatea în mod public, 2) de a se proteja de majoritate și 3) de a răspunde cât mai mult posibil de gestionarea propriilor probleme comunitare.⁴ În contrast, prin *interculturalitate* înțelegem un cadru instituțional care are ca scop promovarea unui dialog sporit dintre grupuri etnice dintr-o societate, având ca obiectiv final chiar și dezvoltarea unei identități comune bazate pe această deschidere și dialog.⁵ Conceptul de interculturalism se diferențiază de asimilare prin faptul că presupune schimbare atât în narativa națională și identitară a minorității, cât și a majorității. În timp ce asimilarea este un proces de sens unic, în care minoritatea se adaptează la majoritate, în cazul interculturalității ambele grupuri se adaptează reciproc, dezvoltând o identitate comună.

Un ultim cadru conceptual este legat de rolul instituțiilor minorităților naționale și capitalul social pe care acestea generează. În celebra sa carte, *Bowling Alone*, Robert Putnam face diferența între două dimensiuni ale capitalului social, pe care le numește „*bridging*” și „*bonding*”.⁶ Primul însemnând o rețea de relații sociale care reunește oameni din diferite grupuri sociale, ajutând la creșterea dialogului social dintre grupuri, în timp ce al doilea are ca scop consolidarea identității diferitelor grupuri și creșterea solidarității în cadrul unui grup social aparte. Cele două tipuri de capital social pot fi folosite în descrierea strategiilor formulate de către diferitele minorități, respectiv a rolurilor percepute de acestea în relație cu diferitele instituții pe care le întrețin. Instituțiile pot avea un rol de „*bonding*”, prin care contribuie la reproducerea identității minorității respective, dar pot avea rol de „*bridging*”, prin care

---

⁴ McGarry, J., O’Leary, B., & Simeon, R. (2008). Integration or accommodation? In S. Choudhry (Ed.), *Constitutional design for divided societies: Integration or accommodation?* (pp. 41–88). Oxford and New York: Oxford University Press.

⁵ Banks, James A.: Approaches to Multicultural Curriculum Reform. In Banks, James A. – McGee Banks, Cherry A. (eds.): *Multicultural Education: Issues and Perspectives*. Hoboken NJ, Wiley, 2016, 151–168.

⁶ Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster

contribuie la prezentarea minorității în fața majorității și la creșterea dialogului interetnic. Ceea ce este important este că cele două concepte sau tipuri de capital nu sunt mutual exclusive. Putnam atrage atenția asupra faptului că un grup poate să aibă atât relații de tip „bonding”, cât și de tip „bridging” ridicate, iar un altul poate să ducă lipsă de amândouă. Tipurile de relații care se vor dezvolta sunt legate mai mult de cum percep grupurile relațiile intergrupale, relațiile conflictuale având ca și consecință creșterea relațiilor de tip „bonding”, iar contactul și cooperarea sporită, a relațiilor de tip „bridging”.⁷

---

⁷ Putnam, R. D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and community in the twenty-first century the 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), 137–174

2. Metodologia de cercetare

Când se face referire la multiculturalitatea din Timișoara, pe lângă români se face referire, de obicei, la germani, maghiari, evrei, sârbi, romi, dar și bulgari, slovaci, croați, cehi, sloveni, polonezi. Cu toate acestea, majoritatea acestor comunități sunt prezente numai în memoria colectivă a orașului, pentru multe dintre ele procesele demografice fiind nefavorabile.

Pentru a identifica minoritățile naționale care se vor include în cercetarea calitativă, am colectat date statistice longitudinale și istorice privind minoritățile naționale existente. Prin asta putem prezenta și înțelege evoluția demografică a fiecărei comunități naționale prezente în oraș, totodată putem formula și o prognoză privind viitorul acestor grupuri. Având în vedere numărul și evoluția în cifre a fiecărei minorități, am decis să includem în analiză minoritățile care, conform ultimului recensământ (2011), reprezintă o comunitate mai mare de 1000 de persoane, respectiv acelea care în trecut au avut un impact major (având în vedere numărul) asupra dezvoltării municipiului. A treia categorie inclusă era cea a minorităților mici, din care am selectat primele două comunități ca și număr. După cum se poate vedea în Tabelul 1, în Timișoara sunt patru minorități naționale care au mai mult de 1 000 de membri. Acestea sunt maghiarii (15 564 de persoane), sârbii (4 843 de persoane), germanii (4 193 de persoane) și romii (2 145 de persoane). În categoria a doua pot fi incluși numai evreii, care cu un număr de 7 264 de persoane au reprezentat o comunitate puternică în anii 1930, nefiind incluși ca și comunitate separată în perioada dualistă. Ultimele două minorități selectate au fost bulgarii și ucrainenii (859, respectiv 556 de persoane), două comunități în creștere după revoluția din 1989.

În cazul acestor minorități, am urmărit atât analiza calitativă, cât și analiza cantitativă. În cadrul *analizei cantitative* am urmărit să aflăm cât mai multe despre sistemul instituțional al fiecărei minorități. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale dispune de o bază de date a organizațiilor minorităților naționale, cu ajutorul căreia am putut identifica organizațiile, ONG-urile, instituțiile finanțate din bugetul central și local, care sunt legate de diferitele minorități naționale în oraș. Pe lângă asta, am colectat date statistice privind școlarizarea elevilor în școli și clase cu predare în limbile minorităților naționale, respectiv finanțările acordate organizațiilor minorităților naționale, din bugetul local.

În cadrul *analizei calitative* am decis să conducem atât discuții tip focus grup, cât și interviuri sociologice cu reprezentanții minorităților naționale din Timișoara, care aparțin unor sfere profesionale diverse. Având în vedere că s-a decis elaborarea unui număr limitat de interviuri (10 interviuri), am decis ca interviurile să fie realizate cu persoane care sunt sau au fost angajați în reprezentarea politică a minorităților respective și/sau au cunoștințe ample în ceea ce privește istoria, interesele și sistemul instituțional al comunității în cauză. În contrast, discuțiile de tip focus grup au fost organizate tematic, fiecare axându-se pe un anumit domeniu profesional considerat relevant pentru minoritățile selectate. Ariile sociale alese au fost următoarele: educație, cultură, organizații non-guvernamentale, culte și mass-media.

2.1. Metode și tehnici de cercetare

2.1.1 Interviuurile

În cadrul proiectului am realizat 10 interviuri, semi-structurate pe baza unui ghid de interviu, care poate fi consultat în Anexă. Fiecare interviu a avut o lungime de minim 50 de minute și a fost realizat față în față sau online, prin Zoom. Toate interviurile au fost înregistrate și transcrise integral, documentele fiind depuse în arhiva ISPMN.

Participanții la interviuri au fost selectate în următorul mod. În cazul fiecărei organizații ale minorităților naționale, am contactat persoane determinante în viața organizației (președintele actual sau fost președinte). În cazul în care minoritatea respectivă nu are o organizație politică activă în Timișoara sau persoanele contactate nu au acceptat interviul, am căutat actori care au cunoștințe ample despre minoritatea respectivă. Un caz mai special era cel al maghiarilor. Maghiarii au două organizații politice active în Timișoara, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România, respectiv Partidul Popular Maghiar din Transilvania, dar au și un Consiliu al Organizațiilor Civile Maghiare din Județ. Având în vedere că este vorba de cea mai mare minoritate ca și număr, am decis să includem reprezentanții tuturor organizațiilor enumerate. Pe lângă reprezentanții formali ai minorităților naționale, am contactat fostul viceprimar, el însuși fiind minoritar și primind funcția după ce a intrat în consiliul local pe listele UDMR.

2.1.2. Discuțiile tip focus grup

Așa cum am menționat, am decis realizarea a 5 discuții tip focus grup, în următoarele domenii: educație, cultură, ONG-uri, culte și mass-media. Discuțiile au fost organizate pe baza unui ghid stabilit în prealabil (a se vedea în Anexă) și au fost înregistrate și transcrise integral.

La fiecare discuție au fost invitate persoane implicate în viața instituțiilor minorităților naționale care funcționează în ariile profesionale și sociale selectate. În cazul cercetării actuale se vor considera instituții ale minorităților naționale toate organizațiile și instituțiile care servesc obiectivele minorităților naționale, indiferent dacă aceste obiective sunt sau nu articulate în mod direct și dacă sunt sau nu unele etnice.⁸ Urmând această logică în ceea ce privește specificul etnic, pot fi diferențiate patru tipuri de instituții

- instituții separate – organizații sau instituții care se auto-identifică ca fiind unele ale minorităților naționale și care au fost fondate pentru a satisface nevoile minorităților într-un anumit domeniu
- instituții mixte cu subdiviziuni etnice – organizații sau instituții care nu pot fi considerate instituții minoritare, dar care au subdiviziuni independente ale minorităților naționale

---

⁸ Această definiție a fost introdusă de Dénes Kiss în analiza sa despre sfera civilă maghiară din Transilvania (Kiss Dénes: Az erdélyi magyar civil szféráról. *Civil Szemle*, 2003)

- instituții interetnice – organizații sau instituții care nu sunt dominate de majoritate sau minoritate și își formulează ca obiectiv coabitarea dintre grupuri
- instituții majoritare care au între membri și reprezentanți ai minorităților naționale

Am considerat că este foarte plauzibil ca membrii diferitelor comunități și actorii minoritari implicați în diferitele tipuri de instituții să aibă opinii diferite privind problemele minorităților, privind organizarea propriei comunități sau privind interesele acestora. În cadrul fiecărei grup am încercat să invităm 6-10 persoane din același domeniu profesional și social, acordând atenție ca toate minoritățile vizate să fie reprezentate. Nu am căutat ca fiecare participant să se identifice cu grupurile etnice analizate, dar a fost important ca ei să cunoască problemele minorității respective, în domeniul respectiv.

3. Cadrul general al relațiilor interetnice în Timișoara

În acest capitol vom prezenta în detaliu două aspecte importante care influențează în mod direct și oferă cadru pentru o posibilă strategie multiculturală a municipiului Timișoara. Vom trata două teme, 1) problematica drepturilor minorităților naționale în România, respectiv caracteristicile regimului care se construiește în jurul acesteia, și 2) mitul multiculturalismului tipic bănățean, care este un element central în definirea relațiilor interetnice din Timișoara.

3.1. Regimului drepturilor minorităților naționale din România

Cu toate că relațiile interetnice erau departe de a fi ideale, bazele regimului drepturilor minorităților naționale au fost formulate încă din anii 1990 și acestea nu s-au schimbat de atunci. În acest timp, cadrul legal s-a schimbat semnificativ, dar modul în care România privește minoritățile naționale, respectiv unde le vede locul în cadrul comunității politice, a rămas stabil. Regimul drepturilor minorităților naționale din România recunoaște 19 grupuri, care sunt tratate ca și o categorie unitară, în ciuda faptului că între acestea sunt diferențe majore atât din punct de vedere demografic, cât și social sau politic. Având în vedere această generalizare, caracteristicile centrale ale regimului pot fi descrise fără a ne axa pe o minoritate sau alta. În următorul capitol ne vom concentra asupra următoarelor elemente: reprezentare politică, sistemul educațional, poziția minorităților naționale în cadrul comunității politice, respectiv drepturile educaționale și lingvistice.

Cel mai important element al regimului drepturilor minorităților naționale din România este legată de reprezentarea politică. Încă din anul 1990, statul român a recunoscut organizațiile minorităților naționale nou formate ca fiind actori legitimi ai vieții politice, asigurându-le participarea la alegerile parlamentare, și mai mult decât atât, reprezentare parlamentară deplină li s-a asigurat și acelor minorități care nu au reușit să atingă pragul electoral. Având în vedere faptul că la alegerile parlamentare, în afara Uniunii Democrate a Maghiarilor din România (UDMR), nicio organizație a minorităților naționale nu a reușit să atingă pragul electoral, această legislație este un important element de acțiune afirmativă pentru minoritățile recunoscute de statul român. De asemenea, sistemul este indulgent și cu UDMR, asigurându-i un prag electoral alternativ adițional celui de 5% definit de lege.⁹ Cu alte cuvinte, statul român nu numai că nu a împiedicat, dar a și încurajat activizarea politică a grupurilor etnice, asigurându-i o reprezentare politică cât mai largă posibil.¹⁰ Pe lângă asta, prin crearea unui Consiliu al Minorităților Naționale, România a creat un organism consultativ al minorităților

---

⁹ Potrivit Legii 218/2015, partidele care obțin mai mult de 20% din voturi în cel puțin patru județe pot intra în Parlament chiar fără a trece pragul electoral de 5%. Având în vedere că UDMR este singurul partid apropiat de prag, care are un electorat concentrat la nivel regional, este singurul partid care poate îndeplini real condițiile pentru a atinge pragul alternativ.

Pentru o descriere a sistemului electoral a se vedea: Székely István Gergő, „Soluții electorale speciale pentru minorități,” în Attila Gidó, István Horváth, Judit Pál (ed.): 140 de ani de legislație minoritară în Europa Centrală și de Est (Cluj-Napoca: Ed. ISPMN, 2010): 365-394.

¹⁰ Sergiu Gherghina – George Jigla: (2011) 'Explaining Ethnic Mobilisation in Post-Communist Countries', *Europe-Asia Studies*, 63(1), pp. 49-76.

naționale, unde toate minoritățile recunoscute sunt reprezentate. Cu toate acestea, acest consiliu nu și-a îndeplinit scopul, fiind folosit numai de minoritățile mai mici, care nu au forța politică necesară pentru a fi recunoscute la nivel național. Minoritățile mai mari, cum ar fi maghiarii, își formulează revendicările prin negocieri directe cu partidele de la guvernare, iar germanilor le sunt mult mai importante negocierile interstatale dintre România și Germania, unde Forumul German este invitat în mod regulat.

În ceea ce privește poziția minorităților naționale, legislația din România codifică o ierarhie clară între majoritate, respectiv limba română, și minorități, respectiv limba minorităților naționale. Constituția și legile cadru privind educația, administrația publică și sistemul judiciar declară limba română limba oficială a statului și definește statul român ca un stat național, însă în același timp asigură *membrilor* minorităților naționale anumite drepturi, cum ar fi educație în limba maternă sau folosirea limbii materne în anumite situații oficiale, fără a recunoaște minoritățile ca grup sau limba lor maternă ca limbă oficială a statului. Csörgő Zsuzsa numește acest tip de aranjament, modelul predominanței lingvistice, prin care majoritatea își păstrează poziția hegemonică în cadrul statului, asigurând în același timp drepturi minorităților naționale, fără ca acestea să pună în pericol poziția hegemonică a majorității.¹¹

Drepturile minorităților naționale în educație sunt reglementate de Legea educației (1/2011). Aceasta tratează minoritățile în mod uniform și asigură acestora educație în limba maternă, de la creșă până la doctorat. Însă, așa cum am menționat anterior, în realitate situația depinde de numărul și interesele minorităților. În practică, există diferite modele, în paralel: 1) educație în limba minorităților naționale, în școli separate, 2) clase cu predare în limba minorităților naționale, în instituții mixte, 3) clase clasificate ca fiind unele cu predare în limba minorităților naționale, unde anumite materii sunt predate în limba română, 4) educație în limba română, cu predarea facultativă a limbii minorităților naționale.

Ultima categorie demnă de menționat este cea legată de drepturile folosirii limbii materne în administrația publică. Potrivit Codului administrativ (Ordonanță de urgență 57/2019), în acele unități administrative unde o minoritate depășește pragul de 20%, membrii acesteia au dreptul să-și folosească limba maternă în relația cu autoritățile publice, consiliul local trebuie să plaseze inscripții bilingve la granița localităților, respectiv pe fațada instituțiilor publice, și trebuie să angajeze personal care vorbește limba minorității respective. Este important de menționat că o unitate administrativă poate să opteze pentru implementarea acestor drepturi și în cazul în care minoritatea nu depășește pragul. Pentru a înțelege mai bine situația drepturilor lingvistice, trebuie făcute două comentarii. 1) Similar cu drepturile în educație, legislația legată de administrației publice locale tratează minoritățile în mod uniform, cu toate că singura minoritate care poate să beneficieze real de drepturi lingvistice în România este cea maghiară, existând peste 300 de unități administrative locale în care maghiarii depășesc pragul de 20 la sută. Din această cauză, minoritățile mai mici nu s-au activizat în ceea ce privește legiferarea și implementarea acestor drepturi, fiind mai mult observatori pasivi ai evenimentelor. 2) Din punct de vedere strict juridic, putem spune că situația utilizării limbii minorităților naționale în administrație este permisivă, dar dacă ne uităm mai îndeaproape, observăm că realitatea este

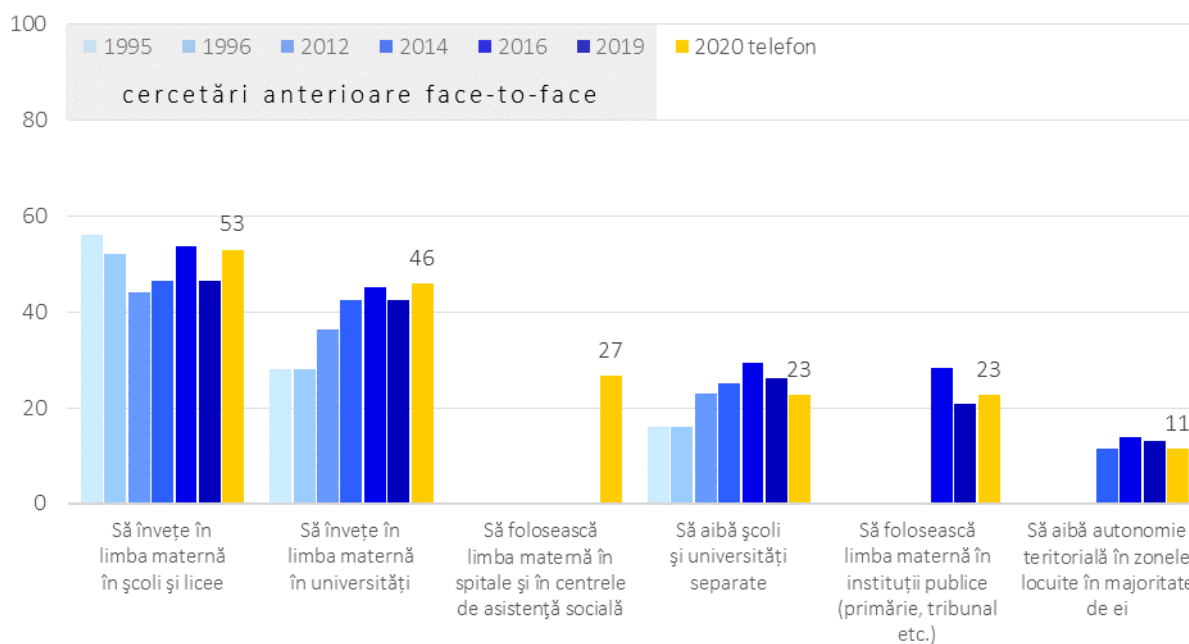
---

¹¹ Csörgő, Zsuzsa. (2007) *Talk of the nation: language and conflict in Romania and Slovakia*. Ithaca: Cornell University Press.

mai nuanțată. Normele și reglementările detaliate pentru implementarea prevederilor legale sunt incomplete, slăbind eficacitatea implementării chiar și în zonele locuite preponderent de maghiari.¹²

Este important de menționat că nu există consens sau suport majoritar în ceea ce privește acceptarea acestor drepturi. Potrivit unei anchete sociologice efectuate în 2020, populația la nivel național, populația română este împărțită în ceea ce privește acceptarea drepturilor maghiarilor.

Figura 1: Sunteți de acord sau nu ca maghiarii din România să aibă următoarele drepturi...?

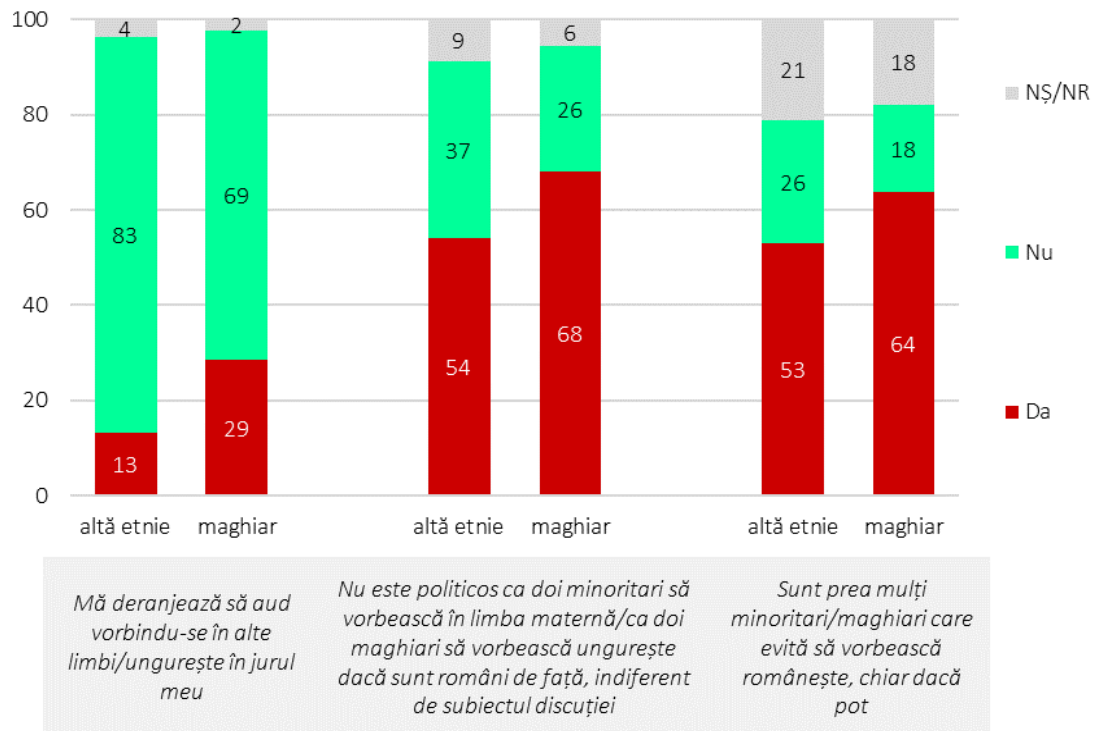

Sursă date: Kiss Tamás – Toró Tibor – Jakab Zalán Tamás: *Magyarellenesség Romániában. Kérdőíves vizsgálat, a közoktatásban használt tankönyvek és a román közösségi média tartalomelemzése*. Bálványos Intézet Székelyföldi – Közpolitikai Intézet, Cluj-Napoca, 2021

Mai mult, nici folosirea limbii maghiare în context non-instituțional nu este una naturală, aversiunea față de limba maghiară fiind semnificativ mai mare decât cea față de celelalte limbi ale minorităților naționale.

¹² Tibor Toró, „Detached Implementation: Discourse and Practice in Minority Language Use in Romania”, *Language Policy* 19, no. 1 (2020): 5-29

Figura 2: Sunteți de acord cu următoarele afirmații?

Sursă date: Kiss et. al. i.m.

3.2. Atotcuprinzătorul discurs al multiculturalismului bănățean

Atunci când vorbim despre Timișoara, unul dintre cele mai importante discursuri este cel despre multiculturalismul bănățean. Acesta este prezent atât în discursul academic,¹³ cât și în discursul actorilor politici,¹⁴ dar apare puternic și în explicațiile participanților la focus-grupurile organizate. Elementul central al acestui discurs este legat de faptul că membrii diferitelor etnii vorbeau limba celuilalt, mulți amintindu-și că bunicii vorbeau chiar patru limbi, respectiv faptul că naționalitățile conlocuitoare s-au înțeles din totdeauna bine, Timișoara fiind un loc în care se respectau reciproc.

Această toleranță, deschidere la dialog și liberalism presupus ce a caracterizat Banatul servește ca bază pentru mulți autori și actori politici și sociali în a explica prosperitatea regiunii (ex.: naționalismul nu a intervenit în organizarea vieții sociale, acestea au rămas bazate pe relații economice) și crearea unui spirit civic dezvoltat în regiune, care a reușit nu numai să

¹³ A se vedea, printre altele: Smaranda Vultur (Ed.) *Banatul din memorie: Studii de caz*, (Timișoara: Marineasa), Barna Bodó (2002) *Banat și interculturalitate*, in: Rudolf Poledna, Francois Ruegg & Călin Rus (Eds) *Interculturalitate: Cercetări și perspective românești*, pp. 193–202 (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană), Ștefan Buzărnescu, Sorin Pribac, Mircea Neagu, Ana Buzărnescu, (2004) *Un model de interculturalitate activă: Banatul românesc* (Timișoara: Editura de Vest), Gaga, Lidia Maria. *Norme sociale și atitudini individuale în obiceiurile vieții de familie din Banat*. Disertație de doctorat, Universitatea București, 1997, Victor Neumann. *Identități multiple în Europa regiunilor. Interculturalitatea Banatului*. Timișoara: Hestia, 1997., Ungureanu, C. (2002) *Mitteuropa periferiilor* (Iași: Polirom), Irina Diana Mădroane: *The Role of Multiculturalism in the Discursive Rescaling of an Eastern European City. Mobilities*, 2012 (7) 1, 33–52.

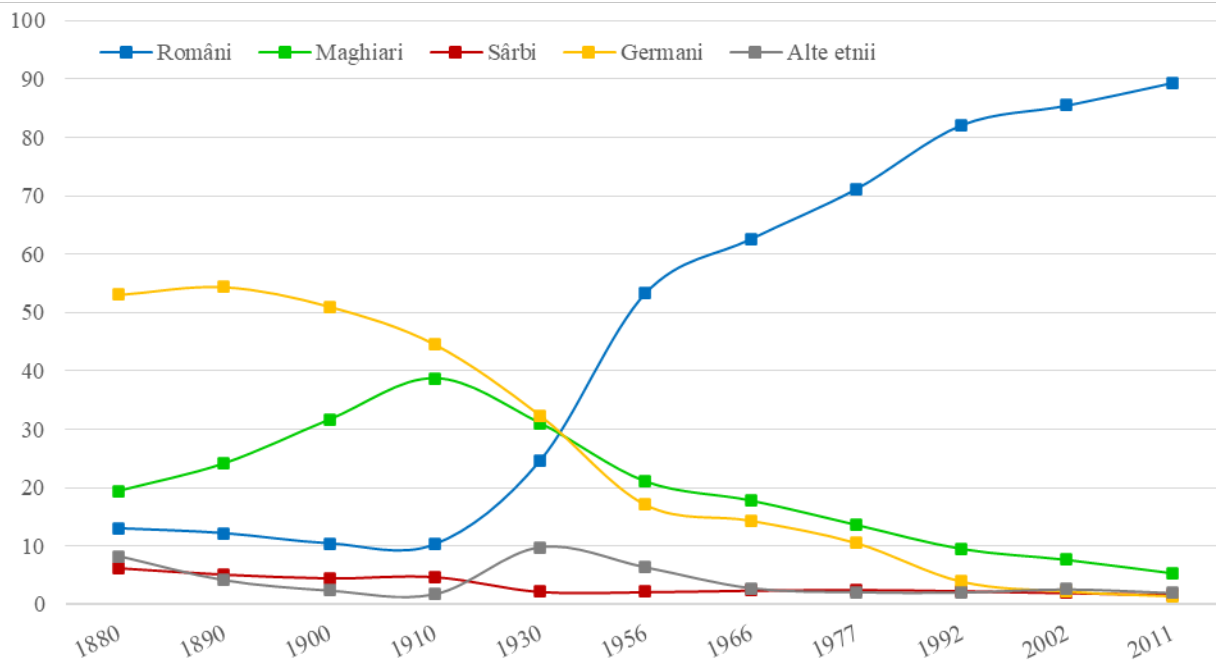
¹⁴ Acest aspect a fost subliniat de fiecare primar al orașului, de la Gheorghe Ciuhandu la Dominic Fritz, dar și de reprezentanții minorităților naționale sau politicienii majoritari ai urbei.

contracareze influențele totalitarismului din perioada comunistă, dar a stat și la baza revoluției din 1989.¹⁵ Alte discursuri mai radicale argumentează că prin interculturalitatea bănățeană din secolul XVIII și XIX, aici s-au dezvoltat ideile și valorile uniunii europene înaintea ca acesta să se fi dezvoltat.¹⁶

Un aspect important al discursului multiculturalității este cel al timpului. Mulți autori diferențiază între multiculturalismul și interculturalismul din trecut și din prezent. Într-un studiu legat de analiza discursului politic privind multiculturalismul, Irina Diana Mădroane colectează explicațiile cele mai frecvente care stau la baza fenomenului.¹⁷ Acestea sunt următoarele:

- diversitatea etnică, culturală și confesională din regiune – studiile vorbesc despre mai mult de 20 de grupuri etnice care s-au stabilit în zonă
- plurilingvismul – mulți vorbitori de două, trei sau patru limbi – chiar și în momentul de față, în special româna, germana, maghiara și sârba
- larga răspândire a căsătoriilor mixte
- toleranța interetnică și interconfesională
- politici educaționale care favorizează învățarea limbilor minorităților naționale
- instituții culturale în limba minorităților naționale – majoritatea autorilor fac referire la cele trei teatre naționale – în limba română, maghiară și germană
- presă în limba minorităților naționale

Figura 3: Evoluția compoziției etnice a municipiului Timișoara în perioada 1880-2011

Sursă: Calcul propriu bazată pe datele recensămintelor naționale

¹⁵ Neumann 1997, 2002

¹⁶ Neumann 1997, 2002

¹⁷ Mădroane, p. 38

Mulți autori subliniază faptul că acest tip de multiculturalitate specifică regiunii a existat încă din secolul XIX sau primele decenii ale secolului XX, când niciunul dintre grupurile existente nu reprezentau o majoritate absolută în oraș. După creșterea radicală a populației de etnie română, emigrarea în masă a germanilor și evreilor, respectiv asimilarea accentuată a minorităților naționale din ultimele decenii, multiculturalismul real a dispărut (a se vedea evoluția diferitelor grupuri etnice în Figura 3), dar acesta s-a păstrat în memoria colectivă și în atitudinea timișorenilor față de diversitate. Fără a intra în polemică istorică cu acest discurs academic, anumite aspecte ale acestui model trebuie comentate.

1. Așa cum am prezentat în secțiunea anterioară, regimul drepturilor minorităților naționale instituționalizează etnicitatea acordând minorităților naționale dreptul de a-și învăța limba maternă în instituții proprii și să formeze instituții culturale proprii. Cu alte cuvinte, existența instituțiilor enumerate mai sus nu sunt rezultatul multiculturalității specific bănățene, ele sunt o consecință a regimului drepturilor minorităților naționale din România. Totodată, având în vedere trendurile demografice prezentate în Figura 1, păstrarea acestora necesită intervenție și atenție din partea autorităților publice locale.

2. Tratatul istoric menționat anterior analizează problematica relațiilor interetnice dintr-o micro-perspectivă, cea a relațiilor interpersonale. Accentuarea excesivă a acestei perspective și evidențierea unilaterală a toleranței interetnice, atât în trecut, cât și în prezent, ascunde sub preș problemele cu care oamenii din regiune și oraș se confruntă și cu care s-au luptat în trecut. Multe tratate despre istoria regiunii vorbesc despre lupte politice și conflicte între grupurile etnice din oraș, care cu toate că s-au desfășurat la nivelul elitelor, au avut consecințe și asupra comunităților pe care reprezentau. Liviu Chelcea, de exemplu, descrie în detaliu cum s-au folosit diferitele grupuri etnice dominante de instituțiile politice și sociale pentru a crea o ierarhie clară dintre grupuri. Această ierarhie nu numai că a definit poziția socială a fiecărui grup, dar a promovat asimilarea ca o formă viabilă de mobilitate socială. În secolul XVIII și prima parte a secolului XIX, instituțiile regionale erau controlate de germani și catolici, având ca rezultat imigrarea masivă a șvabilor.¹⁸ Acest lucru s-a schimbat treptat, în perioada dualistă (1867-1918) toate instituțiile statului și economia fiind controlate de maghiari, care au condus o politică asimilaționistă.¹⁹ După Primul Război Mondial, instituțiile politice au fost populate preponderent de români, care au încercat să schimbe și ierarhia socială a diferitelor grupuri, având ca rezultat și schimbarea statusului social al grupurilor.²⁰

Exemplele prezentate nu contrazic neapărat teza multiculturalității și interculturalității bănățene organice promovate de mulți autori, dar atrag atenția asupra importanței analizei instituționale: într-un sistem politic în care instituțiile statului sunt controlate exclusiv de un grup etnic se vor crea ierarhii între grupurile etnice prezente, care se vor reflecta atât în statusul social al diferitelor grupuri, cât și în relațiile interetnice. Un domeniu crucial în care se reflectă ierarhia dintre grupuri este multilingvismul. Atât cercetările din Banat, cât și cele sociolingvistice arată

---

¹⁸ Borsi-Kálmán Béla, *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár* (Pécs: Jelenkor, 2002): 43

¹⁹ Viktor Karády, istoric specializat pe cercetarea evreilor din perioada Monarhiei, atrage atenția asupra faptului că numărul schimbărilor confesionale a fost mult mai mare în Banat decât în celelalte regiuni al imperiului. (Karády Viktor, „Zsidó-magyar szimbiózis?” *Múlt és Jövő* 4 (2001)

²⁰ Liviu Chelcea. (1997) 'Naționalism și regionalism în Banat în perioada interbelică: competiție pentru resurse, elite și discursuri culturale', *Revista de cercetări sociale*, (2).

că bilingvismul și multilingvismul sunt mult mai probabile la grupurile cu un status social inferior, acestea fiind constrânse sau prezentând interes pentru învățarea limbii grupului dominant.²¹

3. O altă problematică este legată de folosirea discursului multicultural, în prezent. Mulți actori academici și politici susțin că specificul multiculturalismului bănățean, cu toate că nu are baza diversității specifice primelor decenii din secolul XX, și-a păstrat specificul în memoria colectivă a locuitorilor Timișoarei, aceștia fiind mai deschiși și toleranți comparativ cu locuitorii altor regiuni ale țării. Folosirea excesivă a acestui tip de discurs distrage atenția asupra unor probleme interetnice, care devin acute și în Timișoara, cum ar fi de exemplu discriminarea și marginalizarea romilor sau creșterea xenofobiei față de minorități, tot mai vizibilă offline și online.²²

O întrebare importantă este de ce a devenit multiculturalismul ethosul central al Banatului și al Timișoarei? Așa cum am menționat în introducerea acestui capitol, acest discurs este promovat de aproape toate categoriile sociale (începând cu românii majoritari și până la germani, maghiari, sârbi sau romi) și de actorii politici (de la primari și până la liderii minorităților naționale). În literatura de specialitate critică găsim două explicații paralele. Prima explicație consideră că acest discurs a apărut în discursul regionalistilor bănățeni, care și-au formulat propria narativă vizavi de politicile centralizatoare ale Bucureștiului.²³ Acesta a devenit, însă, un discurs identitar, care are ca scop promovarea excepționalismului și europenismului bănățean, respectiv poziționarea cât mai înaltă a regiunii pe ierarhia de dezvoltare internă a regiunilor.²⁴ Această strategie poate fi, însă, problematică din mai multe perspective. În primul rând, prin formularea excepționalismului împotriva Bucureștiului, un element pregnant al discursului este legat de orientalizarea Regatului în general și al capitalei în special, numind noi veniți din regiunile de est și sud ale țării, țapi ispășitori pentru distrugerea idealului multicultural și apostrofându-i pe aceștia ca fiind mai puțin civilizați și ca persoane care nu înțeleg fenomenul bănățean. În mod interesant, minoritățile au găsit atrăgător acest discurs tocmai prin prisma acestui fapt. În concepția lui Chelcea, în perioada comunistă, politica economică a comuniștilor a echivalat diferențele de status între grupuri, iar promovarea excepționalismului și orientalizarea centrului a devenit ceva care a făcut posibilă găsirea unui numitor comun între minorități și majoritatea locală, și ceva care a făcut posibilă integrarea pentru membrii minorităților naționale.²⁵ Cu toate acestea, aderarea la o narativă comună nu a anulat diferențele ierarhice dintre grupuri, majoritatea titulară controlând toate resursele locale și ale statului.

O altă explicație leagă preferința pentru discursul multicultural de o încercare a poziționării orașului pe harta economică globală. Ethosul multiculturalismului, reinventarea trecutului

---

²¹ David D. Laitin, D. (1992) *Language repertoires and state construction in Africa. Cambridge studies in comparative politics* Cambridge England; New York: Cambridge University Press.

²² Remus Crețan and Thomas O'Brien: 'Get out of Traian square!': Roma Stigmatization as a Mobilizing Tool for the Far Right in Timișoara, Romania. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2019 (43) 5, Mădroane, i.m.

²³ Chelcea, i.m.

²⁴ Despre ierarhizarea internă a se vedea: Tamás Kiss (2017) 'Escaping the „Balkanizing” Gaze? Perceptions of Global and Internal Developmental Hierarchies in Romania', *East European Politics and Societies: and Cultures*, 31(3), pp. 565-595.

²⁵ Chelcea, i.m.

intercultural și legarea acestuia de spiritul antreprenorial, deschidere, globalizare și inovație este o încercare de „re-branding” a orașului, începută încă din anii 2000. Strategia nu a fost asociată, însă, cu o deschidere față de grupurile etnice conlocuitoare.²⁶

---

²⁶ Lucian Vesalon, Remus Crețan (2019) „Little Vienna” or „European avant-garde city”? Branding narratives in a Romanian city. *Journal of Urban and Regional Analysis*, (XI) 1, p. 19 – 34, Mădroană i.m.

4. Situația actuală a minorităților naționale

În cadrul acestui capitol prezentăm situația minorităților comparativ, structurată pe teme. În prima parte analizăm situația demografică a minorităților naționale, acordând o atenție deosebită trendurilor cele mai importante. În a doua parte prezentăm cadrul instituțional al fiecărei minorități în parte, concentrându-ne atât pe prezentarea acestor instituții, cât și pe rolul pe care acestea îl îndeplinesc în comunitate. Acestea vor fi prezentate structurat, pe diferite teme, accentuând diferențele dintre minorități.

4.1. Situația demografică a minorităților naționale din Timișoara

Așa cum putem vedea și în Tabelul 1, până la începutul secolului XX, germanii reprezentau o majoritate absolută în Timișoara, fiind urmați de maghiari, ai căror număr și procent a crescut în mod stabil în perioada dualismului, de la 7 529 (19,5%), la 31 773 (31,0%) în 1930. În perioada aceasta, populația română era de 5-7 000 de persoane, care reprezenta în jur de 10-13%. A patra comunitate, mult evocată de istorici, era cea sârbă. Cu toate că biserica ortodoxă sârbă era recunoscută în oraș, numărul și procentul sârbilor era mult mai mic decât cel al germanilor, maghiarilor și românilor. Înainte de 1920, populația sârbă număra 2 500-3 500 de persoane, care reprezenta 4,5-6% din populație.

Anexarea regiunii de către România a schimbat radical situația demografică a orașului. Din 1930, numărul populației române a început să crească radical, depășind în 1956 numărul de 75 000 și atingând majoritatea absolută. Această creștere a continuat în perioada comunistă, în 1992 orașul având o populație română de 274 000, care reprezenta 82% din totalul populației.

Perioada comunistă a influențat în mod diferit situația demografică a minorităților din Timișoara. Din 1930 până în 1992, numărul germanilor a scăzut încontinuu. În timp ce în 1930, o treime a populației era de etnie germană (peste 33 000 de persoane), în 1992 germanii reprezentau doar 4% (13 000 de persoane). Având în vedere politicile statului român privind emigrarea forțată a germanilor în acea perioadă, această pierdere de 20 000 nu poate fi considerată surprinzătoare. O soartă similară au avut și evreii. Fiind, în 1956, a patra comunitate ca număr, aceștia au dispărut treptat – ca rezultat al politicii de emigrare forțată către Israel pe care a avut-o statul român. În timp ce în 1977 a fost vorba de 16 000 de evrei, până în 1992 numărul acestora a ajuns la aproximativ 500.²⁷

Cu toate că și ponderea maghiarilor în oraș a scăzut în mod stabil, în perioada comunistă numărul lor nu a scăzut drastic, ba chiar a și crescut până la un anumit moment, atingând cota maximă în 1977 și scăzând în anii 1980, în urma emigrărilor masive.²⁸

---

²⁷ Fassmann, H., & Münz, R. (1994). European east-west migration, 1945–1992. *International Migration Review*, 28(3), 520.

²⁸ Acesta se datora atât deznădejdii politice și economice, cât și discriminării etnice împotriva maghiarilor. (Gödri, I. (2004) 'Etnikai vagy gazdasági migráció? Az erdélyi magyarok kivándorlását meghatározó tényezők az ezredfordulón', *Erdélyi Társadalom*, 2(1), pp. 37-54.)

Tabel 1. Numărului și procentul diferitelor grupuri etnice în perioada 1880-2011

An	Total	Români	Maghiari	Sârbi	Germani	Romi	Bulgari	Ucraineni	Slovaci	Evrei	Cehi	Croați	Alte etnii
1880	38 702	5 037	7 529	2 415	20 518			28	405				2 770
		13,0%	19,5%	6,2%	53,0%			0,1%	1,0%				7,2%
1890	45 948	5 594	11 100	2 363	24 973			27	332			52	1 507
		12,2%	24,2%	5,1%	54,4%			0,1%	0,7%			0,1%	3,3%
1900	60 551	6 312	19 162	2 730	30 892			13	288			130	1 024
		10,4%	31,6%	4,5%	51,0%			0,0%	0,5%			0,2%	1,7%
1910	74 003	7 593	28 645	3 490	32 963			4	341			149	818
		10,3%	38,7%	4,7%	44,5%			0,0%	0,5%			0,2%	1,1%
1930	102 390	25 207	31 773	2 237	33 162	379	279	56	652	7 264			1 381
		24,6%	31,0%	2,2%	32,4%	0,4%	0,3%	0,1%	0,6%	7,1%			1,3%
1956	142 257	75 855	29 968	3 065	24 326	122	280	56	575	6 700	649		661
		53,3%	21,1%	2,2%	17,1%	0,1%	0,2%	0,0%	0,4%	4,7%	0,5%		0,5%
1966	174 243	109 100	31 016	4 188	25 058	120	475	71	490	2 590	516		619
		62,6%	17,8%	2,4%	14,4%	0,1%	0,3%	0,0%	0,3%	1,5%	0,3%	0,0%	0,4%
1977	269 353	191 742	36 724	6 776	28 429	1 109	942	299	404	1 629	481	124	694
		71,2%	13,6%	2,5%	10,6%	0,4%	0,3%	0,1%	0,1%	0,6%	0,2%	0,0%	0,3%
1992	334 115	274 511	31 785	7 748	13 206	2 668	1 314	756	675	549	227	93	583
		82,2%	9,5%	2,3%	4,0%	0,8%	0,4%	0,2%	0,2%	0,2%	0,1%	0,0%	0,2%
2002	317 660	271 677	24 287	6 311	7 157	3 062	1 218	762	570	367	171	142	1 936
		85,5%	7,6%	2,0%	2,3%	1,0%	0,4%	0,2%	0,2%	0,1%	0,1%	0,0%	0,6%
2011	319 279	259 754	15 564	4 843	4 193	2 145	859	556	385	176	124	101	1 900
		89,4%	5,4%	1,7%	1,4%	0,7%	0,3%	0,2%	0,1%	0,1%	0,0%	0,0%	0,7%

Sursă: *Compilare proprie după Varga, E. Árpád. (2002) Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850-2002). Csíkszereda: Pro-Print și <http://www.recensamantromania.ro/>*

Sârbii au luat o cale total diferită. Cu toate că în urma creșterii masive a orașului, și ponderea lor a scăzut după 1920, totuși în perioada comunistă aceasta a rămas stabilă în jurul cotei de 2,2-2,5%, iar numărul lor a crescut stabil până la 7 748, în 1992. Cea mai mare creștere s-a înregistrat în anii 1960 și 1970.

O situație interesantă este cea a minorităților mai mici, cum ar fi bulgarii sau ucrainenii. În perioada dualistă, niciunul dintre cele două minorități nu a fost prezentă în oraș, o comunitate mai mare de bulgari apărând în anii 1930, iar ucrainenii, în 1977. Bulgarii au trăit tradițional în zonă, în comunele Vinga sau Dudeștii Vechi. Apariția lor în Timișoara într-un număr mai mare se datora mai mult migrației urbane, generații întregi alegând să migreze către oraș.

În contrast, ucrainenii au apărut în regiune de la începutul secolului XX, stabilindu-se în Banat, în comitatele Timiș și Caraș-Severin. Al doilea și al treilea val de ucraineni au venit în județ în anii 1960-70, respectiv în perioada postsocialistă, când mulți ucraineni din Maramureș și Caraș-Severin și-au încercat norocul în județul Timiș și în Timișoara, o zonă și un oraș cu o situație economică superioară regiunilor de proveniență.²⁹

Un caz aparte este cea a comunității rome. Romii au apărut ca grup etnic separat la recensământul din 1930, dar Timișoara nu era caracterizată, nici atunci, de o populație mare de romi.³⁰ După o scădere din anii 1950 și 1960, numărul lor a crescut stabil, atingând 3 000 în 2002. Este important de menționat că romii din oraș nu au reprezentat și nu s-au considerat niciodată o comunitate omogenă.

Perioada post-comunistă a afectat în mod similar aproape toate comunitățile din municipiu. Atât cifrele majorității române, cât și cele ale minorităților naționale au scăzut, dar în cazul minorităților, această scădere a fost mult mai drastică: statistic vorbind, în perioada 1992-2011, două treimi dintre germani au dispărut, maghiarii, sârbii și bulgarii s-au înjumătățit, iar evreii au dispărut aproape complet. Foarte probabil, acest proces va continua și cu recensământul din 2022, majoritatea comunităților înregistrând scăderi mari, Timișoara devenind tot mai omogenă.

4.2. Cadru instituțional

Cadrul instituțional al minorităților naționale a fost reconstruit cu ajutorul interviurilor și al discuțiilor tip focus grup. Fiecare interlocutor a fost rugat să prezinte minoritatea din care face parte și sistemul instituțional de care aceasta dispune în Timișoara. Totodată, i-am rugat să vorbească extensiv și despre rolul acestora, respectiv despre diferențele dintre instituțiile minoritare și cele ale majorității. Informațiile colectate au fost completate cu informații disponibile din cercetări anterioare și au fost analizate cu ajutorul conceptelor de „bridging” și „bonding” prezentate în primul capitol.

---

²⁹ Gheorghe Iura Hleba: Dezvelirea și sfințirea monumentului lui Taras Sevcenko la Lugoj. Editura Uniunii Ucrainenilor din România. Filiala Timiș, Timișoara, 2020, p. 27-28

³⁰ Acesta se explică prin faptul că în timpul Monarhiei nu s-a numărat populația după etnie, ci doar după limba maternă, romii fiind incluși, probabil, în celelalte grupuri.

Tabel 2. Sistemul instituțional al minorităților naționale din Timișoara. Tabel comparativ

	Maghiari		Sârbi		Germani	
	Instituțiile cele mai importante	Caracteristici principale	Instituțiile cele mai importante	Caracteristici principale	Instituțiile cele mai importante	Caracteristici principale
<i>Organizații și ONG-uri</i>	Uniunea Democrată a Maghiarilor din România Cca. 50 de ONG-uri independente Consiliul Organizațiilor Civile Maghiare din Județul Timiș	bonding – scopul lor este crearea a diferite activități și domenii sociale, în limba maghiară	Uniunea Sârbilor din România Asociația „Beli Bagrem” / Băgrinul alb Organizația Oamenilor de Afaceri Sârbi	bonding organizația oamenilor de afaceri: bridging	Forumul Democrat al Germanilor din Banat Căminul de Bătrâni „Adam Müller Guttenbrunn” Fundația Banatia	bonding și bridging
<i>Instituții educaționale</i>	Liceul Teoretic „Bartók Béla” Liceul Teologic „Gerhardinum” Șapte grădinițe cu grupe în limba maghiară	bonding	Liceul Teoretic „Dositei Obradovici” Două grădinițe cu grupe în limba sârbă Catedra de limba și literatura sârbă, Universitatea de Vest Timișoara	grădinița și liceul: bonding catedra de limbă sârbă: bridging	Liceul Teoretic „Nikolaus Lenau” Secția germană la Colegiul Național Bănățean Șapte grădinițe cu grupe în limba germană Secțiile de limba germană la universitate și politehnică	bridging
<i>Instituții culturale</i>	Teatrul Maghiar de Stat „Csiky Gergely” Zilele culturale maghiare din Timișoara Zilele culturale maghiare din Banat Mai multe ansamble folclorice și coruri	bonding și bridging – controversate privind rolul teatrului	Secția sârbească la Teatrul pentru Copii și Tineret „Merlin” Casa Sârbească Editură USSR Zilele Culturii Sârbe Ansamblu folcloric, cor și școală de tamburași	bonding	Teatrul German de Stat Casa „Adam Müller Guttenbrunn” Ansamblu folcloric și cor Centrul Cultural German	bridging
<i>Culte religioase</i>	Parohii reformate Parohii ale Bisericii Romano-Catolice Biserica Evanghelică	bonding dileme privind limba slujbelor	Episcopia Ortodoxă Sârbă	bonding	Parohii ale Bisericii Romano-Catolice	bridging
<i>Mass-media</i>	Săptămânalul Heti Új Szó Emisiunea în limba maghiară în cadrul Radio Timișoara Emisiunea în limba maghiară în cadrul TVR Timișoara Portalurile temesvaros.ro și temesvarihirek.ro	ziarul, portalul și radio-ul: bonding emisiunea TV: bridging	Săptămânalul Naša reč Emisiunea în limba sârbă în cadrul Radio Timișoara Emisiunea în limba sârbă în cadrul TVR Timișoara Radio privat de muzică	ziarul și radio-ul: bonding emisiunea TV: bridging	Ziarul Banater Zeitung Emisiunea în limba germană în cadrul Radio Timișoara Emisiune în limba maghiară în cadrul TVR Timișoara	ziarul: bonding și bridging emisiunea TV: bridging

	Romi		Ucraineni		Bulgari		Evrei	
	Instituțiile cele mai importante	Caracteristici principale	Instituțiile cele mai importante	Caracteristici principale	Instituțiile cele mai importante	Caracteristici principale	Instituțiile cele mai importante	Caracteristici principale
<i>Organizații și ONG-uri</i>	Asociația Socio-Culturală a Romilor din Banat ONG-uri	bonding	Uniunea Ucrainenilor din România, filiala Timiș	bonding	Uniunea Bulgară din Banat Cca. 15 ONG-uri fondate în județ	bonding	Comunitatea Evreilor din Timișoara	bridging și bonding
<i>Instituții educaționale</i>	Școala Generală nr. 15	bridging	Școală de duminică în limba ucraineană Centrul de Educare și Perfecționare a Tinerilor	bonding	Școală de duminică în limba bulgară Lectorat de limbă și civilizație bulgară la Universitatea de Vest	bonding bridging	Școală de duminică și after-school	bonding
<i>Instituții culturale</i>	Mai multe ansamble folclorice și teatru romani	bonding și bridging	Casa de Cultură al Ucrainenilor Casa Ucraineană în Muzeul Satului Festivalul de Colindă Ucraineană	bonding casa ucraineană din muzeul satului: bridging	Ansamblu cultural	bonding	Centru Comunitar Cor Proiecte în colaborare cu primăria și alte organizații evreiești	bonding și bridging
<i>Culte religioase</i>	Biserica penticostală „Mama a Bisericilor de Romi” din Timișoara	bridging	Biserica ucraineană		Parohia Personală Bulgară din Timișoara		Serviciul religios al Comunității Evreilor din Timișoara	bonding
<i>Mass-media</i>	Emisiunea în limba romani în cadrul Radio Timișoara Emisiunea în limba romani în cadrul TVR Timișoara	dileme legate de limba emisiunii bridging	Emisiunea în limba ucraineană în cadrul Radio Timișoara Emisiunea în limba ucraineană în cadrul TVR Timișoara	radio-ul: bonding emisiunea TV: bridging	Emisiunea în limba bulgară în cadrul Radio Timișoara Emisiunea în limba bulgară în cadrul TVR Timișoara	radio-ul: bonding emisiunea TV: bridging	-	-

Majoritatea reprezentanților intervievați au împărțit instituțiile minorităților în patru categorii, care în concepția lor sunt responsabile pentru păstrarea identității grupului. Acestea sunt instituțiile educaționale, instituțiile culturale, cultele religioase, respectiv organizațiile minorităților naționale. În mod interesant, majoritatea reprezentanților a omis mass-media ca fiind o instituție de sine stătătoare a minorității, dar având în vedere faptul că radioteleviziunea regională de stat difuzează emisiuni în mai multe limbi și că în Timișoara există atât săptămânale, cât și ziare online în limbile minorităților naționale, am decis să includem în analiză și această categorie. În următoarele paragrafe vom prezenta sistemul instituțional organizat pe categoriile menționate mai sus, acordând o deosebită atenție diferențelor și rolurilor percepute.

4.2.1. Organizații și ONG-uri

În ceea ce privește dezvoltarea organizațională și rolul acestora în viața comunității, minoritățile prezintă o diversitate foarte mare.

Minoritatea cu cea mai dezvoltată rețea organizațională este **comunitatea maghiară**, care pe lângă organizațiile care au ca scop reprezentarea politică (UDMR, PPMT) au și în jur de 50 de ONG-uri fondate de membrii comunității, care au ca scop organizarea vieții maghiarilor din oraș și județ. Aceste organizații sunt organizații care au ca scop reproducerea identității și care oferă maghiarilor posibilitatea să se întâlnească și să practice activitățile de interes în limba și în interiorul comunității maghiare. Cu alte cuvinte, maghiarii își percep „bonding”-ul ca pe un rol principal al organizațiilor.

O altă caracteristică importantă a ONG-urilor maghiare este numărul relativ ridicat de organizații cu o capacitate managerială ridicată. Acestea sunt capabile să deruleze proiecte mari, chiar și europene. Ele depind doar în mică măsură de organizațiile politice ale minorității naționale, având capacitatea să atragă fonduri atât din România, cât și din Ungaria sau Uniunea Europeană.

Cele mai puternice organizații neguvernamentale ale noastre sunt Fundația Diaspora, Asociația Bastion, Fundația Integratio și Fundația Bartók Béla. Acestea ar fi cele patru care ar trebui să tragă după ele celelalte organizații mai mici, care nu au experiență profesională sau financiară. La urma urmei, acestea sunt cele patru organizații care au angajați și birouri proprii și pot funcționa în mod continuu. Alții au, în mod evident, propriile proiecte, dar nu pot lucra tot anul. (interviu nr. 8)

O altă caracteristică importantă a organizațiilor maghiare este separarea activităților politice și civile. Cu toate că multe ONG-uri au fost fondate de persoane implicate în UDMR sau PPMT, cele două organizații nu sunt implicate în mod direct în organizarea evenimentelor culturale sau de altă natură. Pe lângă asta, ONG-urile au format Consiliul Organizațiilor Civile Maghiare din Județul Timiș, un consiliu consultativ al acestor organizații, care organizează training-uri și prezintă interesele ONG-urilor în relația cu organizațiile politice. Cu acest tip de diviziune a muncii sunt de acord și organizațiile politice. Membrii acestora percep rolul UDMR și PPMT ca fiind unul de reprezentare politică, care are ca scop protejarea intereselor maghiarilor din

oraș și județ, dar care nu trebuie să se implice neapărat în mod direct în organizarea vieții sociale a maghiarilor din Timișoara.

UDMR trebuie să fie o organizație care poate proteja interesele comunității maghiare, prin reprezentare politică. Dacă nu poate să asigure reprezentarea politică, atunci situația este complet diferită; încearcă să inițieze parteneriate, indiferent dacă are sau nu reprezentare politică, caută parteneriate. (...) [Cu ceilalți actori maghiari] relația este bună, ne consultăm despre lucrurile noastre comune, și UDMR încearcă să îi ajute acolo unde este necesar, și ei ne ajută... Există o cooperare., ca să spunem așa. (interviu nr. 9)

În contrast, în cazul sârbilor, ucrainenilor sau a bulgarilor, organizația reprezentativă are un rol central și în viața culturală a minorității, finanțând sau chiar organizând majoritatea evenimentelor culturale ale minorității respective. Aceste minorități organizează evenimente culturale din finanțarea primită de la Direcția Relațiilor Interetnice acordată organizațiilor minorităților naționale pentru menținerea sistemului instituțional al minorităților respective.³¹ Este important de subliniat că prin evenimentele organizate, rolul acestor organizații este „bonding”-ul. Cu alte cuvinte, ele organizează evenimente care au ca scop, în primul rând, menținerea identității membrilor.

Asta este abordarea pe care o avem noi, ca fiecare să vină cu plăcere la acel lucru care pentru noi înseamnă conservarea identității noastre. Deci avem ansambluri, avem echipe de fotbal, avem cercuri de pescuit, avem vânători, încercăm să acoperim toate, cât mai multe sectoare, astfel încât elementul bulgar să fie prezent în cât mai multe sectoare de activitate, și fiecare să găsească ceva de interes și care să îl lege de conservarea identității naționale. (interviu nr. 10)

O a treia categorie de minorități este cea germană și evreiască. Cu toate că organizațiile (Forumul German, respectiv Comunitatea Evreilor) au un rol central și în cazul lor, acestea se diferențiază de cel al altor minorități – atât prin forma de finanțare, cât și prin rolul perceput. În primul rând, cele două organizații au resurse mai diversificate, primind finanțare atât de la statul român, cât și de la alte state, respectiv organizații internaționale. În al doilea rând, o mare parte dintre evenimentele organizate nu au neapărat legătură cu conservarea identității naționale sau religioasă, ci cu prezentarea comunității către majoritate. Cu alte cuvinte, reprezentanții acestor minorități percep atât rolul de „bonding”, cât și rolul de „bridging”, ca fiind una centrală pentru organizațiile lor.

R: Și, de obicei, cine vine mai ales la aceste tipuri de evenimente?

I: Este invitată toată lumea.

R: Germanii?

I: Nu. Ușa este deschisă pentru toți. Dacă vreți să spun, a fost și consulul Ungariei, domnul Tamás. De ce? I-am trimis invitație. Acuma, cine vrea vine, cine nu vrea, nu vine, dar este deschis pentru toți. (interviu nr. 3)

---

³¹ Cu toate că au fost incluse în aceeași categorie, cele trei minorități pot fi diferențiate prin numărul și anvergura evenimentelor organizate, comunitatea sârbă având evenimente mai mari decât celelalte două minorități incluse în această categorie.

Noi am promovat, cumva, un low-profile. La foarte multe programe ale noastre este binevenită toată lumea, nu trebuie să fie membru al comunității. Pe de altă parte, nu am făcut o publicitate foarte mare pentru aceste evenimente, pentru că – de exemplu – în sediul comunității noastre nu pot intra mai mult de 150 de persoane. Am avut, de exemplu, concerte sau spectacole ale doamnei Maia Morgenstern. S-a știut că evenimentul este organizat la comunitate, dar oricum nu ar fi putut să intre mai mult de 150 de persoane. (interviu nr. 4)

În ceea ce privește organizațiile și ONG-urile, într-o ultimă categorie se află comunitatea romă. Pe plan național există mai multe organizații politice ale romilor care concurează pentru reprezentarea romilor, dar niciunul nu poate fi considerată de succes, neputând canaliza suportul romilor. Acest lucru nu este diferit nici în Timișoara, cu toate că în relația cu autoritățile locale, romii sunt reprezentați de Asociația Socio-Culturală a Romilor din Banat, această organizație nu are legături strânse cu comunitatea romă. Pe lângă această organizație, în cadrul prefecturii există un expert pe probleme ale romilor, care are ca rol organizarea comunității rome și derularea proiectelor care vizează romii, totodată există mai multe ONG-uri care reprezintă romi sau sunt fondate de persoane de etnie romă. Aceste organizații derulează proiecte pentru romi. Majoritatea acestor proiecte sunt finanțate de fonduri europene, de instituții locale sau naționale, și au ca scop atât integrarea romilor, cât și construirea identității etnice rome, prin prezentarea acestora către majoritate, dar și pentru minoritate.

[N]e-am lovit de o chestie din asta paternalistă, ‘lasă, veniți și voi cu dansurile voastre frumoase, așa.’ Suntem foarte buni dansatori și foarte buni muzicanți, pentru că a trebuit să mâncăm de acolo, dacă nu eram buni, nu mâncam, dar cultura romă e mult mai mult decât atât, în post-comunism ne-am dezvoltat, cultura romă e o cultură matură, care a dezvoltat secție de teatru, avem sculptură, pictură și așa mai departe, dar avem dificultăți în a le arăta, deși ne străduim. (Adrian, focus sfera civilă)

După cum reiese și din citatul de mai sus, o strategie abordată de liderii romi este construirea capitalului de „bonding”, care este necesar pentru construirea unei minorități rome cu o cultură comună și conștientă de valorile proprii.

4.2.2. Instituții educaționale

Al doilea pilon instituțional menționat aproape de toți interlocutorii au fost instituțiile educaționale. Cu toate că, așa cum am și prezentat, legea privind educația publică formulează drepturi ale minorităților în mod universal, în ceea ce privește educația, în Timișoara există diferențe semnificative între sistemul instituțional al diferitelor minorități naționale și rolurile atribuite acestora. În ceea ce privește dezvoltarea instituțională, trebuie să diferențiem între minorități care au instituții educaționale proprii, unde limba de predare este cea a minorităților naționale, respectiv cele care nu au. În Timișoara, în această situație se află trei minorități, cea maghiară, sârbă și germană, însă în ceea ce privește situația și rolul acestor instituții, există diferențe destul de clare. Într-o a doua categorie putem poziționa bulgarii și ucrainenii, care au în județ instituții educaționale care oferă educație în limba maternă, dar care în Timișoara nu au instituții publice proprii, ci numai școli de duminică și programe facultative pentru cei care vor să învețe limba. Într-o categorie intermediară se află comunitatea evreiască, care doar planifică

să organizeze program de after-school pentru tinerii evrei din Timișoara. Acest program nu este legat, însă, strict de limbă, ci mai degrabă de păstrarea originii și identității comune. Un caz total aparte este cea a romilor. Romii din Timișoara nu au instituții educaționale proprii, majoritatea fiind inclusă în clase de limba română sau maghiară. Însă, având în vedere concentrarea teritorială a acestora în anumite cartiere, există câteva școli cu limba de predare română, unde majoritatea elevilor sunt de origine romă. Aceste școli au nevoi și roluri total diferite de cele ale minorităților sau ale majorităților, concentrându-se pe integrarea tinerilor romi în comunitate.

Analizând sistemul educațional al fiecărei comunități în parte, aceste diferențe devin și mai vizibile. Cele mai similare sisteme sunt cele ale maghiarilor și sârbilor. Cele două minorități au instituții educaționale unde copiii pot învăța în limba maternă, de la grădiniță și până la liceu. În perioada de după 1989, maghiarii și-au dezvoltat un sistem educațional relativ extins, cu grupe de limba maghiară în mai multe grădinițe, un liceu sine stătător, respectiv un liceu și mai multe școli generale cu clase cu predare în limba maghiară. Acest sistem s-a micșorat treptat, în momentul de față existând șapte grădinițe cu grupe în limba maghiară, un liceu separat (Liceul Teoretic „Bartók Béla”) și un liceu mixt, cu clase de predare în limba maghiară (Liceul Teologic „Gerhardinum”). În cele două licee funcționează clase cu predare în limba maghiară, de la clasa pregătitoare și până la liceu. În cazul sârbilor, sistemul instituțional nu s-a schimbat foarte mult, instituția centrală fiind, din 1990, Liceul Teoretic „Dositei Obradovici”, acesta având elevi din clasa pregătitoare și până la liceu. Liceul are, însă, probleme majore cu numărul elevilor școlarizați, acesta scăzând de la 366 (în 1990) la 166 (în 2018) (Figura 5). Pe lângă asta, în momentul de față există grupe de limba sârbă în două grădinițe din oraș.

În ceea ce privește rolul instituțiilor educaționale, percepția elitelor maghiare și sârbe sunt similare. Școala este un element central în păstrarea identității, aceasta trebuie să participe activ în organizarea comunității și la cultivarea limbii, nu numai prin oferirea serviciilor educaționale de înaltă calitate în limba maternă, dar și printr-un număr ridicat de activități extracuriculare.

Legătura dintre mediul școlar și comunitatea extinsă este foarte-foarte mare, pentru că tradiția are o componentă importantă și cumva școala duce mai departe elementele tradiționale. Și atunci, față de o școală românească, de exemplu, în liceul sârbesc religia ortodoxă este mult mai prezentă și dominantă. La noi, toți suntem de aceeași religie și participăm la toate activitățile legate de viața religioasă. (Iuliana, focus educaționale)

Evident, acestea trebuie să fie diferite. Pe lângă educarea copiilor, instituțiile de învățământ [în limba minorităților naționale] trebuie să asigure copiilor și accesul la identitatea culturală și națională. (interviu nr. 8)

O diferență majoră dintre educația în limba maghiară și cea sârbă este capacitatea instituțională. Cu toate că problemele întâlnite sunt asemănătoare, capacitatea de a reacționa a maghiarilor este mult mai mare. Liceul Teoretic „Bartók Béla” a reușit să dezvolte mai multe programe și proiecte pentru a contracara problemele întâmpinate în ceea ce privește numărul elevilor, dispersia acestora în oraș și cunoașterea limbii maghiare de către cei care provin din căsătorii mixte. Pe lângă asta, liceul acordă o deosebită importanță comunicării cu părinții, profesorii și membrii comunității maghiare în general.

Așadar, în 2008, când finanțarea școlilor pe bază de elev a început să se ia în serios, mai multe școli generale din oraș au renunțat la clasele cu predare în limba maghiară. Mai exact, directorii majoritari au spus că nu merită să păstreze clasele maghiare cu un număr redus de elevi. Atunci a devenit clar că avem nevoie de o abordare total diferită... Nu eram foarte mulțumiți de felul în care mergeau lucrurile la școală. Deși au existat multe inițiative bune, cumva acestea nu au fost comunicate cum trebuie (...) A existat, deci, o situație de criză, care a determinat moartea lentă a școlii. (...) Pe de-o parte, am avut din ce în ce mai puțini elevi, iar pe de altă parte au dispărut școlile generale, unde au fost școlarizați cam 80-90 de elevi, care trebuiau câștigați. Și trebuie să recunoaștem: nici școala nu a avut o reputație prea bună, din ce în ce mai mulți ziceau că ‘nu merită să mergi la o școală maghiară’ (...) Aceasta a fost situația de criză. Ce am făcut? Am organizat multe-multe întâlniri, am vorbit cu mulți oameni. I-am întrebat cum își imaginează școala ideală, ce nu le place? Și am încercat să ajungem la toate grupurile de părinți. (...) Sau am încercat să convingem, pe toată lumea, că merită să studiezi în limba maghiară, și să vină la noi. Aici nu exista selecție, singurul principiu de selecție era că elevul vrea să vină și că s-a înscris. Avem copii autiști, avem copii care nu vorbesc bine limba maghiară, sau vorbesc numai limba română. Grupurile sunt foarte eterogene. Și încercăm să rezolvăm problemele legate de această eterogenitate, încă de la început. (...) Am încercat să abordăm problemele prin a pune întrebarea: ce puncte slabe avem? Școala este departe. Bine, organizăm un sistem de autobuze școlare. Am încercat, deci, să găsim alternative (...) și dintr-un dezavantaj am reușit să ajungem în punctul în care dimineața aducem 170 de copii cu autobuzul școlar, un program care s-a născut din această situație de criză. (interviu nr. 1)

Din cele trei comunități care au instituții educaționale în limba minorităților naționale, germanii sunt într-o situație total diferită. Cu toate că din punct de vedere al sistemului instituțional și al numărului de elevi, ei sunt cei mai dezvoltați, existând grupe în limba germană în șapte grădinițe, iar Liceul Teoretic „Nikolaus Lenau” este unul dintre cele mai mari licee din Timișoara, majoritatea elevilor nu sunt de etnie germană, ci au optat pentru clasele cu limba germană pentru a învăța limba. În concordanță cu aceste schimbări, în percepția reprezentanților germani, școala nu mai este un vehicul al păstrării identității germane, ci un mediu unde elevii de diferite etnii se pot familiariza cu limba și cultura germană. Având în vedere că este o instituție educațională preferată de clasa de mijloc de toate etniile, este și un mediu intens al multiculturalității bănățene.

Cum să vă zic? La Lenau este, poate, un conglomerat mai mare de etnii diferite, ca la o școală românească normală, (...) se adună parcă absolut toate etniile din Banat. Sigur, nu-s foarte mulți maghiari, că cei mai mulți sunt la Bartók, nu-s foarte mulți sârbi, pentru că cei mai mulți sunt la Obradovici, dar găsești și copii care provin din comunitatea evreiască, sunt și copii romi care învață la Lenau, și acei câțiva germani care sunt, și bineînțeles, marea masă românească. Deci cum să vă zic, la Lenau există o comunitate școlară într-adevăr multiculturală și multietnică (interviu nr. 5)

Cu alte cuvinte, în cazul comunității germane, educația are mai mult un rol de „bridging”, nu de „bonding”, ea concentrându-se pe promovarea limbii și culturii germane în rândul majorității.

O diferențiere similară se poate constata și la bulgari și ucraineni. Având baza sa de tineri în comune din județul Timiș, în Timișoara nicio comunitate nu are instituție educațională publică proprie. Prin organizațiile lor, cele două comunități au început să organizeze cursuri tip școală de duminică în limba bulgară și ucraineană, pentru a ajuta păstrarea limbii și identității acelor membri care s-au mutat în Timișoara. Din punct de vedere educațional, cea mai mare diferență dintre cele două comunități este legată de atitudinea elitelor privind educația în limba maternă. Ucrainenii au făcut demersuri pentru a porni o grădiniță în limba ucraineană în Timișoara și există o clasă în limba ucraineană în cadrul Liceului Teoretic „Iulia Hașdeu” din Lugoj, unde pe lângă materia de limbă și literatură ucraineană se planifică introducerea mai multor materii în limba ucraineană. În cazul bulgarilor, însă, educația în limba bulgară este limitată doar la grădiniță; de la școala elementară încolo, chiar și în comunele unde bulgarii sunt majoritari, se optează pentru învățământ în limba română, cu predarea facultativă a limbii și literaturii bulgare.

Uniunea are o politică potrivit căreia învățatul în limba de predare bulgară să aibă loc doar în grădiniță, pentru ca numărul mic de copii dintr-o clasă să nu devină un handicap. De aceea, noi dorim să avansăm, începând cu clasa I, cu această predare facultativă a limbii bulgare ca și limbă maternă, la care pot participa, bineînțeles, și alți copii, și cu stimularea învățării limbii materne prin organizarea de cursuri și lucruri pe care le mai facem. (interviu nr. 10)

I: Ideal ar fi ca toate materiile să fie predate în limba maternă, asta ar fi ideal, dar ducem o lipsă mare de profesori. Până nu se formează profesori sau nu ne vin profesori pentru fiecare materie, nu putem avea parte de asta. (...)

R: Puteți să ne spuneți câte ceva despre cum s-a ajuns la decizia aceasta la Lugoj, pentru că de obicei se face invers, nu se introduc, ci se renunță la predarea materiilor în limba maternă?

I: La solicitarea părinților. Ne-au rugat să facem cumva să introducem studiul limbii ucrainene, la toate materiile. Am reușit la religie, limbă și literatură ucraineană, istorie și geografie. (interviu nr. 7)

Cum am și menționat, romii reprezintă un caz mai special. În Timișoara, copiii din minoritatea romă nu învață în clase cu limba de predare romani, majoritatea lor frecventând școli în limba română. Având în vedere, însă, dispersarea geografică a romilor pe cartiere, există câteva școli generale unde majoritatea elevilor sunt de etnie romă. Una dintre aceste școli din Timișoara este o școala generală dintr-un cartier periferic al municipiului, unde lucrează unul dintre participanții la discuțiile tip focus grup. Școala a devenit cunoscută ca și o școală de romi după ce majoritatea părinților ne-romi și-au retras copiii, ponderea romilor crescând la un moment dat la 80%.³² Cu toate acestea, școala nu și-a închis porțile, derulând mai multe proiecte cu finanțare națională și europeană, pentru integrarea romilor. Aceste instituții percep rolul lor ca fiind una de „bridging”, prin care romii sunt ajutați să se integreze și să se dezvolte o atmosferă de colaborare interetnică.

---

³² Scandal rasial. Școala 15 a fost la un pas de a fi închisă pentru că are foarte mulți elevi romi. În prezent, funcționează sub pragul legal de elevi. [adevarul.ro, 11.05.2011 \(accesat pe data de 06.10.2021 – http://adevarul.ro/locale/timisoara/scandal-rasial-Scoala-15-fost-pas-inchisa-foarte-elevi-romi-In-prezent-funcioneaza-pragul-legal-elevi-1_50ada6977c42d5a66398b241/index.html\)](http://adevarul.ro/locale/timisoara/scandal-rasial-Scoala-15-fost-pas-inchisa-foarte-elevi-romi-In-prezent-funcioneaza-pragul-legal-elevi-1_50ada6977c42d5a66398b241/index.html)

Nu există probleme de genul că între elevi se simte o diferență. Am reușit să integrăm toți elevii de etnie romă, sunt integrați și discută, se joacă împreună cu cei români. Nu e nicio diferență, adică nu spun: eu sunt român, tu ești țigan sau rom, exclus. Comunică, discută... am reușit toate astea prin multe întâlniri, ședințe cu părinții, unde le-am explicat că trebuie într-adevăr să vină și ei la școală, trebuie să se adapteze sistemului, că nu mai este cum a fost, și părinții au înțeles. (Ovidiu, focus educațional)

Cea mai mică comunitate inclusă în cercetare era cea evreiască. Cum am și menționat, evreii nu au instituții educaționale proprii, majoritatea membrilor tineri provenind din căsătorii mixte și având ca limbă maternă, limba română. Comunitatea evreiască din Timișoara a încercat să organizeze o școală de duminică și after-school pentru cei tineri, pentru a le oferi șansa de a se familiariza cu tradițiile evreiești.

[P]entru mine este important faptul că reușim să menținem o viață evreiască, deși într-o comunitate atât de mică nu este ușor. Faptul că am putut să facem și în perioada asta de pandemie, de exemplu, o tabără de zi pentru copii. Au venit copii cu vârste de până la 11-12 ani și i-am putut ține împreună, le-am putut prezenta cultura evreiască. (interviu nr. 4)

Cu toate că au un rol de „bonding”, aceste evenimente sunt percepute mai mult ca o prezentare a culturii evreiești pentru cei care sunt interesați să-și păstreze sau să-și redescopere originile comunitare.

Pe lângă instituțiile educaționale publice sau școlile de duminică, reprezentanții a mai multor minorități au considerat ca fiind important de menționat, din punct de vedere instituțional, existența anumitor catedre sau lectorate în cadrul universităților din Timișoara. În cadrul Universității de Vest funcționează catedră de limba și literatura sârbă și germană, și există un lectorat de limbă și civilizație bulgară,³³ iar în cadrul Politehnicii, la Facultatea de Construcții există catedră de limba germană. Aceste specializări nu au o legătură directă cu minoritățile din Timișoara, ele se axează mai mult pe cultura statelor-mamă, dar ajută comunitățile minoritare în mai multe feluri. În primul rând, crește prestigiul minorității respective – prin faptul că fac cultura și limba minorității respective vizibile majorității, iar în al doilea rând, oferă oportunități de studiu unor studenți interesați de cultura și limba minorității respective, formând profesori vorbitori de limba minorităților naționale pentru instituțiile educaționale publice. Este important de menționat că oferta educațională superioară în aceste limbi este limitată exclusiv la limbă și literatură, respectiv la construcții și arhitectură în cazul limbii germane.

4.2.3. Instituții culturale

Sistemul instituțional cultural al minorităților naționale prezintă o imagine complexă. În funcție de capacitățile umane și financiare, majoritatea comunităților desfășoară o activitate culturală

---

³³ Comunitatea ucraineană face demersuri pentru a înființa o catedră sau lectorat de limba ucraineană în cadrul universității

variata, aceasta ocupând un loc central atât din punct de vedere al păstrării identității, cât și al prezentării minorității către majoritate.

În ceea ce privește capacitatea instituțională, minoritățile analizate pot fi diferențiate în următoarele categorii. În prima categorie se află minoritățile care au instituții culturale publice finanțate de stat. În cazul nostru, acestea sunt teatrele de stat, în Timișoara funcționând atât un teatru independent în limba maghiară, cât și unul în limba germană. Puțini știu, însă, că există și un teatru sârbesc, care funcționează în cadrul Teatrului pentru Copii și Tineret „Merlin”.

Având în vedere numărul mic al germanilor din Timișoara, Teatrul German de Stat este perceput ca un vehicul care crește vizibilitatea și prestigiul culturii germane în cadrul majorității.

Din punctul acesta de vedere, teatrul excelează, adică teatrul are public majoritar de altă etnie, români, maghiari și așa mai departe, pentru că teatrul asigură traducerea în limba română a pieselor. Are un management foarte bun, vine cu piese nu numai clasice, cele mai multe sunt moderne, și are un spirit care atrage întreaga lume intelectuală timișoreană sau cea interesată de cultură, indiferent de apartenența etnică. (interviu nr. 5)

Totodată, instituția nu se consideră a fi o instituție minoritară, care are ca scop reproducerea identității, ci o instituție mainstream, a tuturor, care produce valori culturale universale, în limba germană, pentru timișoreni.

Teatrul Sârbesc este perceput ca o instituție care are ca scop promovarea identității sârbești și ca un loc de întâlnire al sârbilor, cu propria cultură. Pe de altă parte însă, înființarea teatrului sârbesc deservește și un alt scop, cea de recunoaștere a comunității. Așa cum am menționat în capitolul anterior, discursul multiculturalismului timișorean are mai multe elemente, unul fiind existența celor trei teatre în limba română, maghiară și germană. Dar având în vedere faptul că de obicei se vorbește despre patru comunități conlocuitoare, cea română, maghiară, germană și sârbă, care au instituții educaționale paralele, fără ca acest paralelism să se fi creat, însă, și în cazul instituțiilor culturale. Liderii comunității sârbe au perceput această situație ca pe o deficiență în recunoașterea minorității sârbe ca fiind o comunitate constitutivă a orașului.

Am reușit, până la urmă, să obținem poate nu tot ce am vrut, dar am reușit să obținem înființarea Teatrului Sârbesc în Timișoara, și astfel Timișoara devine – cu cele patru licee în patru limbi și cu cele patru teatre în patru limbi – poate unicat în toată Europa. (interviu nr. 6)

În contrast cu cele două teatre menționate anterior, Teatrul Maghiar de Stat este perceput de maghiari ca fiind un teatru cu un rol cumva intermediar. Având în vedere faptul că majoritatea spectatorilor sunt de etnie maghiară, teatrul joacă un rol important în menținerea culturii și identității maghiare, dar prin deschiderea sa către publicul majoritar, devine și un element important de prestigiu și prezentare a culturii maghiare către majoritate. Reconcilierea celor două roluri nu este, însă, atât de simplă. O parte din elita locală crede că prin faptul că teatrul creează piese care pot câștiga premii și distincții, ea deservește elitele culturale din Timișoara, dar înstrăinează acea parte a comunității maghiare care nu este interesată de cultură la nivel înalt. Prin asta, teatrul pierde din rolul său de „bonding”. Alte opinii cred că dacă teatrul maghiar

își dovedește excelența pe întreaga piață culturală din România, acest lucru poate fi convertit în creșterea prestigiului întregii comunități.

Ne-am aștepta ca un teatru minoritar să deservească în primul rând minoritatea, nu majoritatea. Desigur, având în vedere că vorbim de cultură, vrem să vedem spectacole cât mai bune, ca acestea să obțină cât mai multe premii, dar din punctul meu de vedere, acesta nu trebuie să fie obiectivul principal al unui teatru minoritar. Acesta trebuie să ofere minorității în cauză în primul rând acces la cultură (interviu nr. 8)

[T]eatrul, ca să spunem așa, se bucură de stimă publică și în cercurile românești. Este acceptat și recunoscut că ceea ce se întâmplă acolo este de o calitate mai înaltă, decât ceea ce se întâmplă în instituțiile românești similare. (...) La teatrul maghiar putem vedea piese și regizări bune; chiar și subtitrate, acestea sunt atât de bune, încât prietenii mei români au fost încântați și puteau să se bucure de piese, chiar și fără să înțeleagă ce se spune. (interviu nr. 9)

Pe lângă instituțiile publice, majoritatea comunităților – indiferent de mărime – au un eveniment cultural fanion (Zilele Culturale Maghiare din Timișoara, Zilele Maghiare din Banat, Zilele Culturii Sârbe, Zilele Culturale Israeliene, Zilele Culturale ale Germanilor din Banat și Kirchweih-ul (chirvai), Zilele Culturii Rome etc.). Însă aceste evenimente pot fi diferențiate în ceea ce privește rolul care li se atribuie de către elitele intervievate. În cazul sârbilor și maghiarilor, evenimentele vizează în primul rând maghiarii, respectiv sârbii din localitate. Programele sunt organizate în limba maghiară și sârbă, potențialii participanți care nu vorbesc limba minorității respective nu pot participa la toate evenimentele organizate. De obicei, evenimentele includ atât programe legate de tradițiile minorităților respective, cât și programe culturale sau de divertisment. Cu alte cuvinte, obiectivele primare ale acestor evenimente sunt întărirea legăturilor dintre membrii comunității minoritare și asigurarea unui cadru pentru fiecare da a-și trăi identitatea proprie. Creșterea vizibilității minorității respective apare numai ca un rol secundar.

În ceea ce privește zilele culturale ale comunităților germane, evreiești sau rome, obiectivele sunt un pic diferite. Aceste evenimente sunt organizate publicului larg, și au ca scop primar prezentarea culturii pentru majoritate; nu oferirea unui cadru pentru trăirea identității. Atitudinea celor trei minorități diferă prin ce roluri secundare își formulează în cazul acestor evenimente. În cazul romilor, zilele culturii rome este singura instituție culturală prin care comunitatea poate să se prezintă majorității și reprezintă o posibilitate de recunoaștere a comunității. Prin prezentarea culturii rome ca fiind una de sine stătătoare și valoroasă, elitele rome speră nu numai că pot construi comunitatea romă, dar cred și că ajută la creșterea prestigiului comunității în ochii majorității.

Un caz aparte este cel al germanilor. Zilele culturale prezintă o ocazie pentru germanii plecați din țară să se reconecteze cu Banatul și pământul unde s-au născut, respectiv este o oportunitate pentru firmele germane care funcționează în zonă să se facă mai cunoscute. Totodată, în cadrul festivalului sunt prezentate portul și dansurile tradiționale șvăbești.

O altă caracteristică a activităților culturale germane este legată de chirvai. În ultimii ani, în multe localități s-au reînființat evenimente tradiționale germane cum ar fi chirvai-ul, dar acestea

nu sunt organizate de sau pentru etnicii germani din zonă, ci pentru populația care trăiește acolo, care este formată preponderent de etnici români. Liderii Forumului German nu se opun acestor schimbări, interpretându-le ca oportunități pentru supraviețuirea tradițiilor germane.³⁴

În ceea ce privește instituțiile culturale, un al treilea pilon important sunt centrele culturale finanțate de către organizațiile minorităților naționale. Aproape fiecare minoritate inclusă în cercetare are o casă de cultură sau un centru cultural unde poate să își organizeze evenimentele culturale. Dintre acestea, cea mai iconică este Casa „Adam Müller Guttenbrunn”, care deservește comunitatea germană. Funcționarea acesteia este percepută de liderii forumului ca un centru care deservește toată comunitatea timișoreană, ea fiind oferită pentru organizarea evenimentelor tuturor minorităților, dar și altor organizații din oraș.

Cu evreii avem o legătură excelentă. Ei nu au o sală de spectacol, așa că țin câte o festivitate aici, la noi în sală. Fără bani. Deci nu-i nicio problemă, n-avem probleme de genul ăsta. (...) Italienii, spaniolii, toți au fost aici. Ungurii la început au fost aici la noi în sală, sigur. Și după aia au văzut că totuși este de mare anvergură ce vor ei să facă și s-au mutat la teatru. (interviu nr. 3)

Ultima categorie de instituții culturale a minorităților sunt ansamblele culturale, folclorice și corurile. Acestea au ca obiectiv păstrarea și prezentarea dansurilor, porturilor și cântecelor tradiționale, atât pentru membrii minorităților naționale, cât și pentru majoritate. Cu toate că în majoritatea cazurilor, acestea nu funcționează din mulți bani, ele sunt instituții importante, fiind acele instituții care participă la majoritatea evenimentelor culturale organizate de către minorități sau despre minorități. Cu alte cuvinte, aceste ansambluri sunt importante atât din perspectiva „bonding”-ului, cât și din cel al „bridging”-ului. Din perspectiva primului, în cadrul ansamblelor folclorice tinerii implicați învață despre tradițiile comunității lor, dar dezvoltă și o legătură mai profundă cu identitatea lor națională. Pe de altă parte, prin posibilitatea de a participa la evenimentele destinate minorităților naționale organizate de către primărie sau consiliul județean, cum ar fi Festivalul Etniilor sau Festivalul Inimilor, sau la zilele culturale organizate de către minorități, aceste ansambluri devin markerele cele mai importante ale culturii minoritare, dar și ale multiculturalității din oraș.

4.2.4. *Culte religioase*

Potrivit interlocutorilor, cultele religioase și bisericile sunt considerate un pilon important al păstrării identității minorităților naționale. În cazul minorităților mai mici – cum ar fi ucrainenii, bulgarii sau sârbii, dar chiar și în cazul maghiarilor – acestea au un rol central în organizarea comunității. Episcopia Ortodoxă Sârbă și Parohia Ortodoxă Ucraineană, Parohia Romano-Catolică Personală Bulgară sau cele patru biserici reformate maghiare au un rol aparte în păstrarea identității minorităților, nu numai prin faptul că oferă liturghie în limba minorităților

---

³⁴ Pentru procese similare și o teoretizare a fenomenului a se vedea: Remus Gabriel Anghel – Ovidiu Olteanu – Christian Schuster: *Reinventând germanitatea: etnicizare, mobilitate și împrumut cultural la marginea Europei*. București: Tritonic, 2017

respective, dar și prin faptul că se implică în organizarea unor evenimente care vizează în mod explicit păstrarea identității membrilor comunității.

Un caz aparte îl reprezintă Biserica Romano-Catolică și Biserica Evanghelică Luterană. Având în vedere faptul că enoriașii celor două culte sunt destul de eterogeni din punct de vedere etnic și lingvistic, ele oferă slujbe în mai multe limbi: în bisericile romano-catolice putem găsi slujbe în limba română, maghiară și germană, iar în cazul bisericii evanghelice luterane, slujbe în maghiară, germană și slovacă. Aceste instituții religioase nu sunt implicate *ab ovo* în păstrarea identității minorităților respective. Contrar activităților bisericii ortodoxe sârbe sau ucrainene, sau a celor de la biserica protestantă maghiară – unde activitățile au și un caracter național, prin definiție – în cazul celor două biserici menționate mai sus, activitățile identitare depind foarte mult de cum își percep rolul și de legăturile proprii cu comunitățile minoritare ale pastorilor slujitori.

Încercăm să venim în sprijinul fiecărui credincios al nostru, și în sprijinul fiecărei minorități, iar în aceste comunități, sfintele liturghii se oficiază în limba proprie a poporului. Slavă Domnului, avem în cadrul diecezei preoți care vorbesc aceste limbi, și atunci fiecare slujește în parohia în care ar fi nevoie de acea limbă. (Laus, focus culte religioase)

Un caz aparte îl reprezintă Biserica Penticostală „Mama a Bisericilor de Romi” din Timișoara. Cu toate că enoriașii sunt exclusiv romi, biserica penticostală nu poate fi considerată o instituție care se implică în păstrarea identității romilor sau în construirea unei comunități politice a romilor din Timișoara. Aceasta se concentrează exclusiv pe viața religioasă a enoriașilor și pe integrarea lor în societate.

Noi ne străduim să putem (...) să îi integrăm în societate, așa cum trebuie, să fie cinstiți, corecți, să învețe cum trebuie să se comporte, cum trebuie să vorbească la servicii, la locul de muncă, indiferent unde merg, unde sunt, unde se stabilesc, unde călătoresc, mă rog, unde muncesc. Ne străduim să putem să îi lămurim să se integreze, să fie oameni civilizați. (Marius, focus culte religioase)

4.2.5. Mass-media

Ultimul pilon instituțional al minorităților naționale este mass-media. În Timișoara, în cadrul radioteleviziunii locale, emisiuni proprii au nouă minorități (Tabel 3). Timpurile de emisie sunt acordate în baza ponderii demografice. La Radio Timișoara, maghiarii, sârbii și germanii au câte 2 ore de emisiune pe zi, însă numai redacția maghiară folosește toate cele două ore, redacția sârbă și germană difuzează seara reluarea emisiunii de la amiază. Minoritățile mai mici (bulgarii, ucrainenii, romii, slovacii și cehii) au o emisiune de 1 oră pe săptămână, iar italienii, de 1 oră pe lună. La TVR Timișoara există două tipuri de emisiuni. Similar cu radioul, minoritățile au emisiuni proprii: maghiarii, 1 oră pe săptămână, sârbii și germanii, câte 30 de minute pe săptămână, iar bulgarii ucraineni, romii, slovacii, cehii și italienii, câte 30 de minute pe lună. Pe lângă asta, TVR Timișoara mai difuzează o emisiune în direct, intitulată Magazin minorități, care este o emisiune despre minoritățile din Timișoara. Toate emisiunile TV sunt preluate și de postul național TVR3.

Tabel 3: Timp de emisie în limbile minorităților naționale în cadrul radioteleviziunii publice locale

Minoritate	Radio Timișoara	TVR Timișoara
Maghiari	2 ore pe zi – 1 oră actualități, 1 oră emisiune culturală	1 oră pe săptămână
Sârbi Germani	2 ore pe zi – 1 oră actualități, difuzat de două ori	30 de minute pe săptămână
Bulgari Ucraineni Romi	1 oră pe săptămână	30 de minute pe lună
Slovaci Cehi		
Italieni	1 oră pe lună	30 de minute pe lună

Pe lângă mass-media audio-vizuală de stat, maghiarii, germanii și sârbii au câte un ziar săptămânal și există și două pagini web în limba maghiară, *temesvaros.ro*, care publică interviuri, știri, cronici și avanpremiere despre evenimentele din oraș, respectiv *temesvarihirek.ro*, un portal de știri.

În ceea ce privește caracteristicile și rolurile diferitelor tipuri de media, ele pot fi ordonate în mai multe categorii. Așa cum am mai menționat, fiind difuzate la televiziunea locală de stat, emisiunile radio și TV sunt finanțate din bani publici. În ultimele decenii, structura acestora s-a schimbat radical. În timp ce în anii 1990, atât în cazul radioului, cât și a televiziunii, fiecare minoritate avea o redacție proprie în care lucrau mai multe persoane, acestea au fost desființate treptat.

Lucrez la TVR Timișoara (...) din 2013. Sunt singur: redactor, cameraman, editor și traducător al emisiunii, deci este un fel de one man show. (Péter, focus mass-media)

Dacă mă întrebi pe mine, atunci problema cea mai mare – față de anii 1990-95, când am avut colaboratori – este că eu efectiv nu am o redacție. (Csaba, focus mass-media)

La început, la radio aveam redacție. Câte 5 angajați. De la 5 angajați am ajuns să se lucreze cu un singur angajat. (...) Și asta se datorează, cumva, și atitudinii pe care o au cei din conducerea radioului public față de aceste programe destinate minorităților. (Miodrag, focus mass-media)

În comparație, ziarele și paginile web nu pot fi considerate instituții publice. Cu toate că atât ziarul german, cât și cel sârbesc este finanțat de organizațiile minorităților respective, din bani publici, acestea funcționează în regim privat. În cazul maghiarilor, ziarele și cele două pagini de web sunt independente, fiind susținute financiar de persoane fizice sau organizații civile, care primesc, la rândul lor, o parte din buget pe bază de proiecte, din fonduri publice din România sau Ungaria.

În ceea ce privește rolul perceput, putem diferenția între presă scrisă și radio pe de-o parte, și emisiunile TV, pe de alta. Presa scrisă și cea online, respectiv radioul sunt destinate vorbitorilor limbii minorității respective, și reprezintă singurele surse de informare locală în limba maternă. Ele abordează teme care sunt considerate interesante pentru comunitate sau care sunt descrise din punctul de vedere al acesteia. În contrast, în cazul televiziunii, redactorii au încercat o cu

totul altă abordare. Văzând că emisiunile sunt urmărite mai puțin de membrii minorităților, dar sunt de interes pentru majoritate, respectiv profitând de faptul că emisiunile sunt difuzate în toată țara și sunt subtitrate în limba română, redactorii emisiunilor aleg teme prin care pot prezenta majorității comunitatea lor, într-un mod cât mai realist.

Când am început să lucrez la emisiune, am crezut că publicul meu țintă sunt maghiarii din Banat (...), dar în ultimul timp am văzut că, de fapt, la emisiune se uită foarte mulți români, iar comunitatea maghiară din Timișoara nu are obiceiul să urmărească emisiunea în limba maghiară de la TVR Timișoara. (...) Deci eu, mai ales de când suntem prezenți și pe Facebook, încerc să mă adresez românilor din Timișoara și din regiune. Pentru că am văzut că este o cerere foarte-foarte mare. (...) Încerc să diversific. Nu difuzez dansuri populare și cântece, încerc să prezint că și noi avem probleme, că și noi ne confruntăm cu COVID-ul, că și noi suntem revoltați din cauza drumurilor din România, că nu facem doar asta: să dansăm, să ne simțim bine sau să recităm poezii. (Péter, focus mass-media)

Într-o situație aparte se află ziarul german, Banater Zeitung. Având în vedere faptul că în ultimele trei decenii, numărul germanilor a scăzut drastic, ziarul s-a reorientat spre noi cititori. Ziarul fiind publicat în format pdf și online, acesta ajunge și la cititori din Germania, care sunt interesați de evenimentele din România. Prin această decizie, ziarul a preluat un rol de „bridging”, prezentând situația germanilor, diasporei șvabilor în Germania.

5. Problemele cele mai importante ale minorităților naționale

Un focus special al cercetării a fost cartarea problemelor cu care se confruntă minoritățile naționale din Timișoara. Această tematică a fost abordată atât în cadrul interviurilor, cât și în discuțiile de tip focus grup. După colectarea datelor, problemele au fost organizate în șapte categorii: 1) demografie și identitate, 2) educație, 3) vizibilitatea și prezentarea minorităților, 4) finanțare și suport din partea instituțiilor administrației locale, 5) reprezentare politică, 6) relații interetnice și 7) Capitala Culturală Europeană. În capitolul următor vom prezenta aceste seturi de probleme, subliniind poziția diferitelor minorități în evaluarea și abordarea acestora.

5.1. Viziune despre viitor: demografie și identitate

O problemă centrală, deseori întâlnită în discursul reprezentanților minorităților naționale, este teama demografică. Majoritatea reprezentanților percep scăderea numărului membrilor comunității ca fiind o problemă centrală, care într-un final ar putea duce la dispariția comunității.

Tabel 3: Tabel comparativ cu problemele demografice ale minorităților naționale

Demografie și identitate	Maghiari - scăderea etnicilor maghiari, asimilare, căsătorii mixte - izolarea: oamenii nu se duc la evenimente - viziune pozitivă din partea multora privind viitorul comunității pe termen scurt și mediu	Sârbi - scăderea accelerată a etnicilor sârbi, asimilare, familii mixte - pierderea identității lingvistice – copii nu mai vorbesc limba sârbă - lipsa persoanelor care să producă un conținut cultural în limba sârbă – apare problematica autenticității	Germani - comunitatea germană nu mai are viitor – mulți trăiesc în căsătorii mixte, majoritatea oamenilor au plecat, copiii și nepoții celor rămași acasă nu mai sunt interesați de cultura germană
	Ucraineni - viziune pozitivă: mulți etnici ucraineni vin în Timișoara din alte județe ale țării sau străinătate	Bulgari - asimilarea bulgarilor care se mută în oraș	Romi - mulți dintre romi nu-și asumă identitatea

Acest discurs apare cel mai pregnant la liderii comunității germane. Așa cum am văzut și în capitolul anterior, cea mai mare scădere a populației s-a înregistrat în cazul lor, iar populația rămasă este îmbătrânită, astfel, drept consecință, există foarte puțini tineri germani care ar putea să se implice în viața comunității.

Eu pot să vă asigur că indiferent cine este la conducerea Forumului care reprezintă, de fapt, minoritatea germană și din Timișoara și din Banat, se va strădui să nu fie ultimul care stinge lumina. Da? Deci și în acest sentiment al apartenenței vom face tot posibilul ca să mergem mai departe. (interviu nr. 3)

Într-o situație similară se află comunitatea evreilor din oraș. Având în vedere ponderea și numărul lor demografic. putem spune că această comunitate a dispărut aproape în totalitate din Timișoara. Cu toate acestea, în ultimii ani există o tendință ca tinerii să-și caute originile evreiești și crește numărul copiilor care sunt introduși în comunitate. Emigrarea rămâne, însă, o problemă majoră, majoritatea acestor copii părăsind țara la un moment dat.

[S]ă mergem tot pe latura asta optimistă. Să sperăm că acești copii vor găsi un sens aici. Mulți acum devin adolescenți, au vârsta de 12, 13, 14, 15 ani, deci o să avem tineret. Acum nu prea avem, dar dacă acești copii rămân aici, atunci în 5 ani o să avem un tineret. (...) Dacă o să plece, așa cum a plecat generația mea, sau generațiile mai tinere decât mine, (...) atunci viitorul nu va fi prea strălucit. Dar dacă acești copii și familiile lor rămân aici, atunci există speranță pentru viitor. (interviu nr. 4)

La comunitatea bulgară, teama demografică apare într-un alt mod. Majoritatea bulgarilor din Banat trăiesc în zona rurală, în comunele Dudeștii Vechi sau Vinga. În ultimele decenii s-a accentuat procesul de migrare a tinerilor spre Timișoara, mulți chiar stabilindu-se aici. În Timișoara, însă, comunitatea bulgară nu are resursele necesare pentru ca acești tineri să-și păstreze și reproducă identitatea; cei care nu păstrează legătura cu comunitatea de unde au plecat sunt asimilați de comunitatea majoritară română.

(...) așa cum tinerii pot pleca ușor din comunitățile rurale... să folosim acest lucru, ca să-i facem să se și întoarcă ușor. Așa cum am spus, Timișoara este la o oră distanță, pot păstra non-stop legătura cu locurile de naștere. Dacă tinerii bulgari păstrează legătura cu localitățile lor natale bulgărești (...) va exista o comunitate bulgărească puternică și în Timișoara. (interviu nr. 10)

În cazul maghiarilor și al sârbilor, evaluarea situației demografice și identitare apare într-un mod mult mai complex. Scăderea numărului etnicilor maghiari și sârbi, asimilarea, familiile mixte generează mai multe provocări în cazul acestor comunități. Cum am văzut în capitolul anterior, cele două comunități au un sistem instituțional dezvoltat, care are ca scop reproducerea identității naționale a comunității. În cazul sârbilor, comunitatea nu a găsit răspunsul pentru a trata aceste probleme; apariția familiilor mixte și scăderea numărului comunității atrage după sine pierderea identității lingvistice a copiilor și lipsa persoanelor care să producă, în limba sârbă, conținut cultural.

[D]in punctul meu de vedere, cea mai gravă problemă este pierderea identității lingvistice, din care rezultă toate celelalte, adică fără limbă n-avem despre ce discuta. Din moment ce pierdem limba, cultura se pierde de la sine, și nu, nu avem cui să transmitem, nu mai avem ce să transmitem. (...) Personal am încercat, din funcția pe care am avut-o, să creez niște punți de legătură între tinerii de aici și cultura sârbă contemporană (...) Din ce am observat, din păcate nu am reușit ceea ce mi-am propus, pentru că falia este mult prea mare între nivelul de înțelegere al elevilor care merg la liceul sârbesc și tot ce înseamnă cultură sârbă contemporană. (Goran, focus cultură)

O posibilitate este o infuziune culturală din Serbia, dar în domenii ca folclorul sau tradițiile comunității apare problema autenticității.

Vin coregrafi din țara-mamă și învață copiii orice fel de dansuri sârbești, de oriunde, numai din Banat nu. O asemenea răsturnare nu mi-aș fi închipuit niciodată că se va întâmpla după '90, așa că acum, la ora asta, cam toată lumea, toate formațiile (...) și mai toată lumea prezintă jocuri care nu sunt specifice Banatului (Milenco, focus ONG)

Cu toate că problemele sunt similare, răspunsurile date de maghiari sunt un pic diferite. Cu toate că scăderea populației și numărul familiilor mixte este foarte mare și în cazul lor, asta nu atrage neapărat după sine lipsa producției culturale sau pierderea identității lingvistice, aceste probleme fiind tratate atât de sistemul educațional, cât și de sfera civilă.

O problemă generată de scăderea numărului maghiarilor din oraș o reprezintă izolarea, respectiv lipsa personalului și publicului la diferite evenimente sau servicii. Având în vedere faptul că maghiarii sunt relativ puțini și trăiesc dispersați prin oraș și prin comunele adiacente, sunt puțini cei care se implică în NGO-uri, astfel că organizatorii de evenimente ajung mai greu la publicul lor, iar presa scrisă sau emisiunile de limba maghiară de la radioul sau televiziunea locală au un public mai mic.

(...) degeaba numără membrii comunității noastre, a comunității maghiare din Timișoara, cât populația unui orașel mai mare, pentru că trăim într-un oraș și mai mare, astfel că suntem, de fapt, izolați. Dacă un copil vrea să se joace cu un alt copil maghiar, trebuie să mergem la capătul celălalt al orașului... dus-întors, o oră. Este problematic. (...) Și aș mai menționa o altă problemă. Cum nu suntem destul de mulți, și grupurile de interes sunt mici. De exemplu, dacă vine o formație de jazz sau de rock din Ungaria, la concert merg, poate, 5-6 persoane. Am fost la un concert la care nu au fost mai mult de 10 maghiari. (Péter, focus media)

Cu toate astea, panica demografică nu este atât de puternic prezentă în discursul reprezentanților maghiari. Mulți dintre aceștia au o viziune pozitivă asupra viitorului comunității, atât pe termen scurt, cât și pe termen mediu. Aceste idei sunt amplificate și de faptul că numărul elevilor care studiază în limba maghiară este, în continuare, în creștere (vezi Figura 2), sistemul instituțional maghiar se află într-o situație foarte bună, sunt mai multe evenimente care reușesc să ajungă la o mare parte a comunității din oraș.

În 15 ani... sunt optimist, cred că am crescut... sper. Dacă ne uităm, în fiecare familie sunt doi copii. Generația părinților noștri nu a avut mai mult de un copil, dar acum sunt doi copii peste tot... chiar trei. Sunt optimist în această privință. (interviu nr. 2)

Această viziune pozitivă asupra viitorului este cea mai accentuată la reprezentanții comunității ucrainene. Având o ascensiune mare în ultimul deceniu în ceea ce privește sistemul instituțional, ucrainenii intervievați sunt optimiști și în ceea ce privește situația comunității.

Pentru 5 ani pot spune că ne vom menține, și prevăd și o dezvoltare. (...) În ultimul an, o parte dintre etnicii ucraineni plecați în Europa se reîntorc, și sunt tot mai mulți cei care s-au reîntors și văd un semn pozitiv în această perspectivă. Pe de altă parte este importantă și implicarea Uniunii Ucrainenilor din România, prin atragerea tinerilor în organizație și implicarea lor în organizarea diferitelor evenimente, culturale, artistice și așa mai departe. (Mihai, focus educațional)

În ceea ce privește problematica reproducerii identității naționale și al ponderii demografice, romii sunt într-o cu totul altă situație. În cazul romilor, problema cea mai mare în domeniu este faptul că mulți romi nu-și declară identitatea romă și urmează o cale de asimilare individuală în comunitatea majoritară. Această strategie are mai multe consecințe. În primul rând, în cadrul sistemului educațional, instituțiile pot solicita mai greu sprijin pentru romi (ex. postul de expert educațional rom), iar în al doilea rând, reprezentarea politică a romilor poate fi creată mult mai greu, având în vedere faptul că nu există elementul identitar care ar ajuta la organizarea și mobilizarea comunității.

5.2. Educație

Cum am văzut și în capitolul anterior, instituțiile educaționale sunt considerate cei mai importanți piloni ai minorităților naționale, în păstrarea identității naționale. Așa cum apare și în Tabelul 4, cele șapte minorități naționale incluse în cercetare formulează probleme diverse, însemnând că în ceea ce privește rezolvarea acestora nu se poate vorbi de soluții general aplicabile. În continuare vom prezenta aceste probleme, pentru fiecare minoritate în parte.

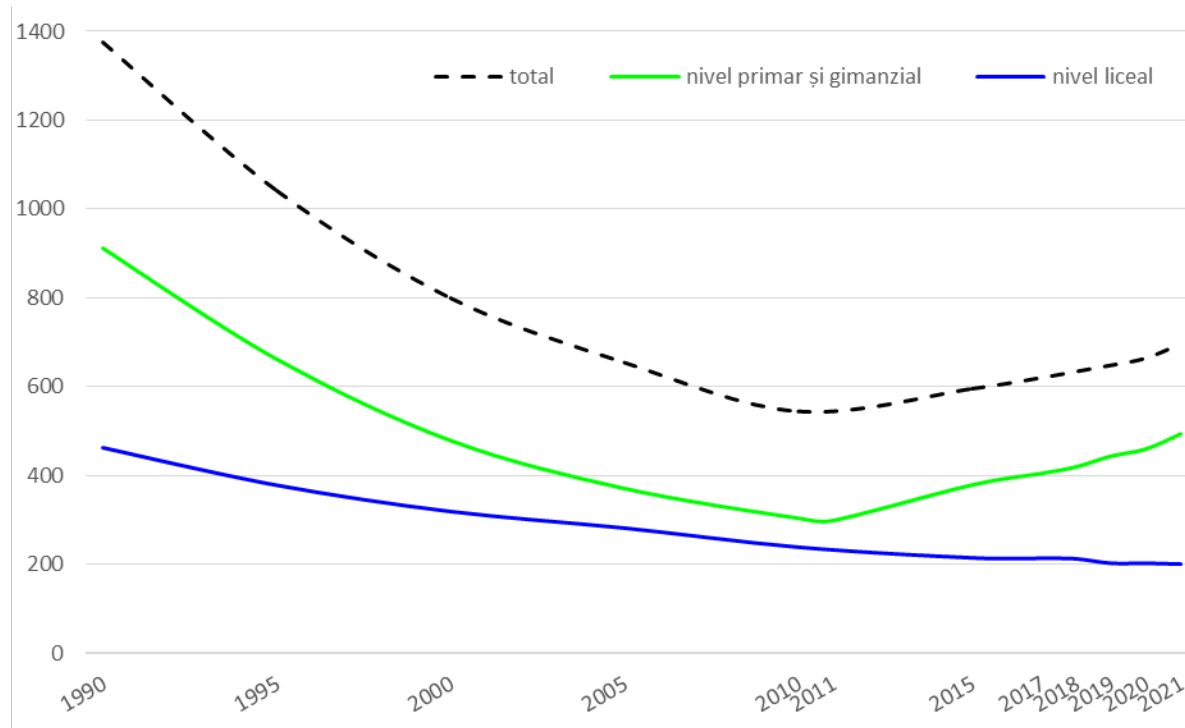
Tabel 4: Tabel comparativ cu problemele educaționale ale minorităților naționale

Educație	Maghiari	Sârbi	Germani
	<ul style="list-style-type: none"> - stabilitatea financiară și imobiliară a școlilor cu predare în limba maghiară - starea imobilelor unde funcționează școlile - eterogenitate grupului - punct de vedere al culturii, al cunoștințelor lingvistice 	<ul style="list-style-type: none"> - scăderea numărului elevilor - pierderea identității lingvistice, lipsa cunoașterii limbii sârbe - lipsa manualelor în sârbă și a profesorilor vorbitori de limba sârbă - lipsă colaborare și comunicare cu primăria - lipsă stabilitate imobiliară 	<ul style="list-style-type: none"> - lipsă profesori specializați vorbitori de limba germană - lipsă stabilitate imobiliară
	Ucraineni	Bulgari	Romi
	<ul style="list-style-type: none"> - lipsă posibilitate de a studia în limba ucraineană și de a studia limba ucraineană ca limbă maternă 	<ul style="list-style-type: none"> - lipsă posibilității de a studia limba bulgară ca limba maternă 	<ul style="list-style-type: none"> - marginalizare - analfabetism - părinții nu vor să trimită copii la școală
			Evrei
			<ul style="list-style-type: none"> - pandemia nu a permis organizarea activităților de after-school

Așa cum am și prezentat în capitolul anterior, dintre minorități, comunitatea maghiară are cea mai dezvoltată rețea educațională în oraș. Ca un rezultat al scăderii numărului maghiarilor din oraș, sistemul educațional s-a schimbat și el radical, în multe școli s-au închis secțiunile maghiare, iar numărul elevilor a scăzut constant până în jurul anului 2010. Atunci, după o schimbare a conducerii Liceului Teoretic „Bartók Béla” și prin introducerea diferitelor programe

educaționale și extracurriculare, numărul elevilor care au învățat în limba maghiară s-a stabilizat și a început să crească. În ciuda acestui fapt, cea mai importantă problemă educațională a maghiarilor a rămas eterogenitatea grupurilor din școli, aceștia acceptând și elevi care nu vorbesc bine limba maghiară.

Figura 4: Evoluția numărului elevilor care studiază în limba maghiară, pe niveluri educaționale

sursă: Ministerul educației, Kiss Ferenc: Temes megyei magyar iskolai hálózat helyzete. RMPSZ konferencia, 2020

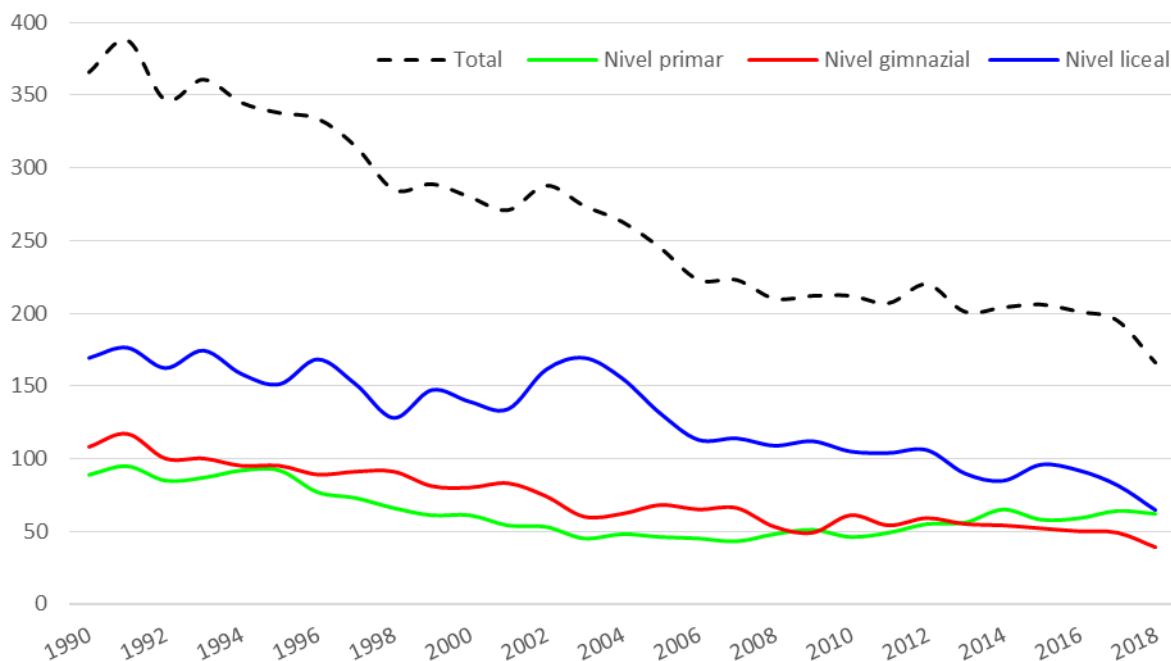
O altă problemă importantă, care apare și la celelalte minorități care au școli cu predare în limba minorităților naționale, este legată de infrastructură. Cele două licee cu predare în limba maghiară funcționează în clădiri care necesită investiții și renovări continue. Având în vedere că bugetele educaționale nu pot fi folosite pentru renovări structurale, aceste probleme trebuie să fie rezolvate cu ajutorul primăriei, care nu este mereu atât de deschis spre colaborare, cum ar spera școlile.

Deocamdată, relația cu primăria este aceeași ca cea a oricărei instituție de învățământ de stat, suntem finanțați din bugetul consiliului local și foarte multe activități depind de această relație cu primăria. (...)

Eu cred că se fac eforturi, noi am simțit intenția de a ne ajuta. Suntem și noi într-o situație specială, aflându-ne într-o clădire istorică, (...) pot să spun că este o bijuterie arhitecturală în Timișoara, este o clădire reprezentativă, sunt dificultăți foarte mari și primăria face eforturi pentru a găsi fonduri pentru renovarea exterioară a clădirii. Se arată deschisă și suntem la masa comunicării și a tratativelor, ca să vedem în ce formă se pot realiza aceste lucruri. (Ilona, focus educațional)

Comparativ cu maghiarii, sârbii se confruntă cu probleme diferite; unele se datorează situației demografice, altele sunt rezultatul unor probleme structurale din educație, însă numai câteva intră în competența primăriei.

Figura 5: Evoluția numărului de elevi școlarizați la Liceul Teoretic „Dositei Obradovici”, pe niveluri educaționale

sursă: Iuliana Galeș: Școală și comunitate: Învățământul în limba sârbă din România după 1989. Manuscript, respectiv Ministerul educației

Cea mai acută problemă a educației în limba sârbă este lipsa elevilor. Așa cum se poate observa și în Figura 3, numărul elevilor înmatriculați în singura școală cu predare în limba sârbă scade constant, iar potrivit celor spuse de interlocutorii noștri, este în continuă creștere numărul elevilor care vorbesc limba sârbă slab sau deloc.

Majoritatea familiilor nu își educă copiii [în limba sârbă] și în cazul unui copil care nu învață limba de acasă, este iluzoriu să crezi că o va învăța la grădiniță, chiar dacă este înscris la secția sârbă sau secția germană. Dacă nu vorbește limba acasă, pentru el va fi o povară. La școală există o problemă, am o impresie cu care am rămas față de perioada în care am fost eu elev; că în școală, limba de comunicare dintre elevi a încetat să mai fie limba sârbă. În pauze, ei comunică mult mai ușor și aproape exclusiv în limba română. În asemenea condiții, este foarte, foarte dificil să ne construim o strategie culturală, să prezentăm niște produse culturale finite. (Goran, focus cultural)

Un alt set de probleme este legat de calitatea educației. Liceul de predare în limba sârbă duce lipsă atât de manuale în limba sârbă, cât și de cadre didactice care vorbesc limba, statul refuzând se rezolve situația manualelor.

Acum, o problemă a comunității sârbe este scăderea destul de accelerată a etnicilor sârbi, și în consecință, a numărul potențialilor elevi pentru liceul sârbesc. De mult ori, familiile mixte accelerează asimilarea și atunci, din cauza numărului foarte de mic de elevi, oferta școlară este destul de limitată, baza de selecția cadrelor didactice

este, de asemenea, limitată. Având un număr mic de elevi, minoritățile mici au probleme foarte mari cu asigurarea materialelor didactice și a manualelor în limba maternă. Statul refuză să acorde bani sau să tipărească, sau să rezolve problema traducerii manualelor. (Iuliana, focus educațional)

Pe lângă aceste probleme, potrivit celor spuse de interlocutori, educația în limba sârbă se confruntă și cu nesiguranța în ceea ce privește stabilitatea imobiliară. Imobilul în care funcționează școala nu este în proprietatea comunității sau a școlii, iar din când în când apar zvonuri despre o posibilă mutare. Per ansamblu, pornind de la acest exemplu, o problemă frecvent menționată de către interlocutori este lipsa de colaborare din partea primăriei. Cu toate că prin numirea unor noi reprezentanți ai primarului în consiliul de administrație al școlii, acest lucru s-a schimbat în bine, având în vedere faptul că primăria este principalul finanțator, este de așteptat să aibă loc o comunicare continuă.

În cazul germanilor, cum am menționat, școala cu predare în limba germană are alt scop. Având în vedere faptul că majoritatea elevilor și preșcolarii sunt de naționalitate română, instituțiile educaționale sunt un fel de propagatori ai culturii și limbii germane spre majoritate. În ciuda acestui fapt, lipsa de profesori specializați, vorbitori de limba germană, este o problemă și în cazul Liceului Teoretic „Nikolaus Lenau”. Liceul încearcă să rezolve problema prin aducerea unor profesori din Germania, dar aceste programe rezolvă problema doar temporar. Pe lângă asta, o problemă centrală a educației în limba germană este situația patrimoniului imobiliar, al cărui extindere și îmbunătățire este una dintre cele mai importante probleme ale învățământului german.

Primăria finanțează renovarea [clădirii mici a liceului], clădirea aparține de biserică. Deci nu pot să spun că primăria nu se implică, dar aș vrea să fie mai activă. De exemplu, vă dau un simplu exemplu: peste 90 de copii vor să facă grădinița sau părinții vor ca copiii lor să facă grădinița în limba germană. (...) Li s-a dat vechea clădire a Liceului Lenau, unde era un internat. Păi da, dar luni începe școala și încă nu sunt scaune, nu sunt paturi. (...) Și atunci vin la noi părinții și se plâng de asta. Iar noi luăm legătura cu primăria și niște... spun că se va analiza problema... (interviu nr. 3)

În ceea ce privește comunitatea ucraineană și bulgară, problemele educaționale ivite sunt similare, dar ideile privind rezolvarea acestora sunt diferite. Membrii celor două comunități cred că cea mai mare problemă a comunității lor este faptul că nu există posibilitatea studierii limbii materne pentru copiii ucraineni și bulgari din Timișoara. Însă în timp ce reprezentanții comunității ucrainene se gândesc la înființarea unei grădinițe în limba ucraineană și vor să extindă posibilitățile copiilor de a studia în limba ucraineană, liderii comunității bulgare se gândesc la înființarea unei școli de duminică, unde copiii pot învăța limba bulgară în mod facultativ, în afara sistemului educațional de stat. Aceste două abordări sunt un simbol și al abordării pe care cele două comunități o au privind educația în limba maternă, în mod general.

...a mai rămas între biserică și casă culturală o parcelă de 600 mp, pe care am solicitat-o din nou primăriei și am obținut-o, (...) unde am făcut grădinița. Așadar, iată, avem acolo, pe strada Mareșal Averescu (fosta Lidia), un centru multifuncțional, un Centru Ucrainean, cum îmi place mie să-l denumesc... un Centru

Ucrainean pe pământ românesc, unde avem biserică ucraineană, grădiniță și o casă de cultură a ucrainenilor din Banat. (interviu nr. 7)

...în Timișoara, învățământul în limba bulgară sau învățarea limbii bulgare se va putea face dacă va exista interes din partea parohiei bulgare. Noi avem această tradiție, ca parohiile să învețe copiii dialectul bănățean al limbii bulgare, dar vom crea această posibilitate de cursuri de limbă bulgară și prin Uniunea Bulgară din Banat. (interviu nr. 10)

În ceea ce privește problemele educaționale, un caz aparte sunt romii și evreii. În cazul evreilor, singura formă de educație planificată de către comunitate este un after-school pentru copii, unde aceștia pot învăța tradiții și cântece specifice evreiești. Este important de menționat că acest lucru nu implică neapărat învățarea limbii minorității, copiii fiind aproape exclusiv vorbitori de limba română. Obiectivul este crearea unui sentiment de apartenență la comunitate. Problema cea mai mare menționată este că acest program nu a putut fi organizat în timpul pandemiei.

În cazul romilor, vorbim de niște probleme cu totul diferite, care nu sunt diferite de problemele romilor din alte localități. Similar cu majoritatea localităților din România, romii din Timișoara sunt a comunitate marginalizată, copiii romi frecventând, de multe ori, școli segregate, unde majoritatea elevilor sunt de etnie romă. Pe lângă asta, o problemă generală este analfabetismul. O strategie în combaterea acestuia este campania de înscriere în școli. Unii interlocutori descriu această campanie ca pe o luptă continuă cu părinții, care în multe zone ale orașului refuză să-și trimită copiii la școală.

Noi (...) ne luptăm cu părinții să îi lase pe copii să învețe, pentru că avem cazuri când vin să-și înscrie copiii și părinții nu știu să scrie, și atunci de fiecare dată purtăm discuții cu ei și ne rugăm de ei, haideți, haideți, să veniți, să-i lăsați la școală, măcar să-și finalizeze ciclul primar, să reușim să-i învățăm să scrie, să citească, să se integreze în societate, că fără scris și citit nu se poate.” (Ovidiu, focus educațional)

5.3. Vizibilitatea minorităților naționale

În ceea ce privește vizibilitatea minorităților, așteptările sunt similare, dar nu toate elementele au fost menționate de toți reprezentanții. Așa cum se poate observa și în Tabelul 5, aproape toți interlocutorii noștri au menționat două elemente: lipsa materialelor promoționale și a inscripțiilor în limba minorităților naționale, respectiv lipsa unor evenimente care să prezinte cultural și valorile minorităților. Pe lângă asta, mare parte a reprezentanților invitați au formulat probleme legate de marginalizarea minorităților atunci când vine vorba de prezentarea trecutului.

Majoritatea interlocutorilor leagă rezolvarea problemei privind materialele promoționale și inscripțiile în limba minorităților naționale de prezentarea multiculturalității, un gest față de turiști și o acceptare a minorităților ca grup constitutiv al orașului. În această privință, o altă abordare este formulată de maghiari. În concepția lor, inscripțiile în limba maghiară cresc și sentimentul de apartenență al comunității față de oraș.

Vrem să ne simțim acasă în oraș. Prin urmare, atunci când am prezentat cerințele noastre primăriei, am cerut inscripții în limba maghiară, cel puțin în centrul orașului sau în transportul public, pentru că este important pentru noi să ne simțim acasă. Cred că, pentru ei, acest lucru este important și din punct de vedere turistic... Dar din punctul nostru de vedere, nu acest lucru este important. (interviu nr. 8)

Tabel 5: Tabel comparativ cu problemele legate de vizibilitatea minorităților în oraș

Vizibilitatea minorităților în oraș	Maghiari	Sârbi	Germani
	<ul style="list-style-type: none"> - minoritățile nu sunt vizibile, sunt marginalizate: trecutul nu este prezentat corect - materiale în limba maghiară în centrul informațional - numele străzilor istorice și monumentele să fie inscripționate și în limba maghiară - să se țină cont și de sărbătorile culturale și religioase ale minorităților naționale - lipsă evenimente legate de minorități la Zilele Timișoarei și la alte evenimente - evenimente mai diversificate, care să prezinte minoritățile 	<ul style="list-style-type: none"> - lipsă evenimente culturale legate de minorități - numele străzilor și ale instituțiilor de stat să fie inscripționate și în limba sârbă - materiale în limba sârbă în centrul informațional 	<ul style="list-style-type: none"> - minoritățile nu sunt vizibile, sunt marginalizate: trecutul nu este prezentat corect - promovarea culturii germane de către instituțiile statului - numele străzilor istorice și monumentele să fie inscripționate în patru limbi - textele germane să apară fără greșeli - evenimentele existente care promovează minoritățile nu arată cultura și valoarea reală a acestora
Ucraineni	Bulgari	Romi	Evrei
-	<ul style="list-style-type: none"> - personalitățile bulgare din istoria Timișoarei nu sunt promovate 	<ul style="list-style-type: none"> - sunt puține evenimente comune, cu toate minoritățile incluse 	<ul style="list-style-type: none"> - protejarea și promovarea patrimoniului construit evreiesc - personalitățile evreiești din istoria Timișoarei nu sunt promovate - situația cimitirului evreiesc - patrimoniul construit să fie inscripționat și în limba ebraică

Un alt aspect al problemei este legat, probabil, de lipsa de interes pentru promovarea limbilor minorităților naționale. Un interlocutor german, de exemplu, atrage atenția asupra faptului că multe inscripții existente în limba germană sunt pline de greșeli ortografice, în timp ce un

interlocutor maghiar prezintă mai multe exemple în care anumite inscripții se regăsesc în mai multe limbi, dar nu și în limba maghiară. (a se vedea Foto 1).

Foto 1: Felinarul inaugurat de ELBA SA, în Piața 700, la aniversarea de 125 de ani de la premiera europeană constituită de iluminarea electrică a străzilor Timișoarei

Sursă: agerpress.ro

A doua problemă era legată de evenimentele organizate de primărie pentru și despre minorități. În prezent există două evenimente majore care prezintă minoritățile naționale, Festivalul Inimii, organizat de Consiliul Județean, și Festivalul Etniilor (redenumit în 2021, Ruga Timișoarei – Ruga Multiculturală). Cu toate că mulți dintre interlocutori apreciază evenimentul, având șansa de a-și prezenta tradițiile, dansurile tradiționale și portul popular pentru un public mai larg și majoritar, mulți au formulat nemulțumiri cu privire la calitate și lipsa altor tipuri de evenimente.

[N]e-am lovit de o chestie paternalistă: „lasă, nu vă trebuie, veniți și voi cu dansurile voastre frumoase, așa.” Suntem foarte buni dansatori și foarte buni muzicanți, pentru că a trebuit să mâncăm de acolo, dacă nu eram buni, nu mâncam. Dar cultura romă este mult mai mult decât atât, după comunism ne-am dezvoltat, cultura romă este o cultură matură, care a ajuns la nivelul la care poate aborda teatrul, a dezvoltat secție de teatru, avem sculptură, pictură și așa mai departe. (Adrian, focus ONG)

În weekend se ține Festivalul Etniilor și este un zero barat. Da? Este un eveniment superficial, unde se propagă numai ceea ce se știe deja despre comunitate. Nu este un eveniment adânc, prin care să spunem: da,ăștia suntem. Este un festival de vitrină, care din punctul nostru de vedere este zero banat. (Péter, focus media)

A treia problemă menționată este legată de marginalizarea minorităților în prezentarea trecutului orașului. Mulți interlocutori sunt nemulțumiți de faptul că națiunile conlocuitoare nu

apar așa cum trebuie în prezentarea trecutului. Mulți dintre ei s-ar aștepta ca Timișoara să se mândrească cu valorile și cultura sa multiculturală, cu patrimoniul construit legat de diferitele minorități. De multe ori, așa cum am și văzut în cazul felinarului, informațiile sunt prezentate în mod eronat.

La sfârșitul secolului XIX, primar era unul de-al nostru, Carol Telbis. El a făcut ca Timișoara să fie al treilea oraș al imperiului. Și vă dați seama ce orașe erau atunci în Imperiul Habsburgic... Toate aceste lucruri consider că trebuie să fie reflectate, pentru că noi, bănățenii zicem „tăt Banatu-i fruncea”, în sensul că Timișoara este una dintre perlele României ca municipii, iar la acest fapt au contribuit în primul rând minoritățile naționale prezente aici. (interviu nr. 10)

Timișoara este ceea ce este datorită contribuției foarte determinante a tuturor minorităților (...) Nu putem spune că Timișoara este ceea ce este numai datorită majorității. Un aport deosebit au avut toate minoritățile, inclusiv minoritatea evreiască, cea care nu mai există, și este bine să știe toată lumea că fiecare a avut un aport important în dezvoltarea orașului, că acesta a ajuns așa cum se poate vedea acum. (Ilona, focus educațional)

Totodată, mulți s-ar aștepta ca primăria să fie atentă la diversitatea culturală și confesională din oraș, organizând sărbători și evenimente care sunt importante pentru toți timișorenii, nu numai pentru populația majoritară. Acest tip de discurs apare cel mai accentuat la maghiari și la germani, care înțeleg prin creșterea vizibilității și o recunoaștere mai mare din partea majorității.

În domeniul cultural, de exemplu, la Filarmonică să fie promovată și muzica germană. Dar și muzica șvabilor din Banat, pentru că noi am avut, aici, compozitori. (interviu nr. 3)

Primăria ar putea ajuta prin recunoașterea specificului nostru, prin a oglindi în agenda de lucru, prin a conștientiza că suntem foarte diverși și că sărbătorile noastre tradiționale pot avea un alt loc în calendarul unui an, că poate Paștele Catolic este într-o altă dată, decât Paștele Ortodox... (Ilona, focus educațional)

P: Nu știu dacă la Zilele Timișoarei se fac evenimente dedicate minorităților, eu nu am auzit niciodată de astfel de lucruri, deși s-ar putea să existe (...)

Z: Chiar ar trebui, nu doar că s-ar putea. (...) Dacă sunt zilele orașului... Corect. Foarte, foarte corect. Mi se pare foarte corect să fie incluse și evenimente legate de minorități. Iar atunci când sunt oferite diplome de onoare, poate că ar trebui să se regăsească pe listă și câte un ungur, sârb sau german. (Péter și Zoltán, focus media)

În ceea ce privește vizibilitatea minorităților, un caz aparte este cel al evreilor. Cu toate că numărul membrilor comunității evreiești a scăzut foarte mult, o mare parte a patrimoniului construit se leagă de această comunitate,³⁵ dar în același timp, și de comunitatea maghiară. O parte pregnantă a acestei memorii este legată de sinagogi, a căror reabilitare nu poate fi realizată fără implicarea autorităților, însă păstrarea lor este importantă și din punctul de vedere al memoriei colective locale.

Un interes, nu doar al nostru, este să nu se piardă aceste sinagogi. Noi vrem, cumva, să facem să se conștientizeze că acestea nu sunt doar pentru noi și că este păcat să

---

³⁵ A se vedea Getta Neumann: *Pe urmele Timișoarei evreiești. Mai mult decât un ghid*. Brumar, 2019

vedem că ele dispar. În pofida judecăților referitoare la evrei, nu avem fondurile necesare... Dacă le-am fi avut, le-am fi renovat acum 30 de ani. (interviu nr. 4)

Așa cum putem vedea, problemele și așteptările legate de vizibilitatea minorităților naționale au la bază atât capitalul de tip „bridging”, cât și cel de „bonding”. Evenimentele care implică cultura minorităților, includerea lor în narativa orașului înseamnă atât performarea identității și creșterea prestigiului comunității, cât și prezentarea acesteia majorității. În același timp însă, există și o tânjire spre recunoaștere și spre introducerea unei narative mai interculturale, a unui oraș comun.

5.4. Proiectul Capitală Culturală Europeană

O problemă strâns legată de vizibilitatea minorităților naționale este perceperea Capitalei Culturale Europene și rolul propriu în organizarea evenimentului.

Tabel 6: Tabel comparativ cu problemele legate de proiectul Capitală Culturală Europeană

Capitala culturală	Maghiari - multiculturalitatea nu se mai vede în proiect - este o ocazie pentru întărirea identității maghiare	Sârbi - mai multe programe pentru minorități - nu există interculturalitate fără promovarea și acceptarea culturilor care trăiesc unul lângă altul	Germani - nu sunt implicate minoritățile naționale în organizare
	Ucraineni - doresc un aport mai mare în organizarea evenimentului	Bulgari -	Romi -

Multiculturalitatea și istoria multiculturală a orașului au reprezentat un element central în proiect, discordanța privind definiția conceptului, respectiv rolul fiecărui actor determină gândirea publică legată de acest proiect. Până când organizatorii au încercat să promoveze interculturalitatea, o fuziune a culturilor, reprezentanții minorităților naționale care au abordat subiectul au văzut în eveniment o posibilitate de a crește vizibilitatea și prestigiul culturii proprii.

Atunci când Timișoara a obținut titlul de Capitală Culturală Europeană, ni s-a impus un director de programe, din Danemarca, parcă. Atunci când reprezentanții ONG-urilor și ai culturii vorbeau de cultura specifică maghiară, sârbă, romă și așa mai departe, acesta a spus: „domnule, nu ne interesează cultura aia și aia specială, ne interesează interculturalitatea”. Dar interculturalitatea nu poate să existe dacă nu există culturi specifice fiecărei minorități. (Milenco, focus ONG)

Cu alte cuvinte, pentru minorități ca cea sârbă sau maghiară, vizibilitatea nu înseamnă numai o recunoaștere din partea majorității, ci și creșterea prestigiului cultural al comunității proprii, care ajută, implicit, și la păstrarea identității proprii.

[D]acă Capitală Culturală din 2023, evenimentul în sine, va avea succes și dacă acesta include artiști și evenimente din țara-mamă, precum și evenimente din Transilvania și evenimente locale, atunci acesta va avea un impuls pozitiv [asupra comunității]. (interviu nr. 2)

Totodată evenimentul este perceput, de mulți, ca un eveniment regional, în care minoritățile reprezintă o punte între România și țara-mamă.

Cred că n-ar strica o întâlnire a teatrelor minoritare din Timișoara. Eu sunt plin de idei. De exemplu, fiecare minoritate să aducă un invitat din țara de origine și să facem un lucru care să răsun. (interviu nr. 6)

O ultimă problemă este legată de aportul minorităților naționale. Având în vedere tematica centrală a evenimentului, organizațiile minorităților naționale ar dori să se implice mai mult în organizarea și planificarea evenimentului.

Cum să vă spun, noi tot ceea ce organizăm, organizăm de sine stătători, doar că unele acțiuni am dori să le facem pe o scară mai largă, cum ar fi cea care se întrevide, „Timișoara, capitală a culturii europene”, și vrem să aducem un aport mai mare, chiar prin aportul tuturor minorităților, am mai discutat acest lucru, dar și noi, ucrainenii. Am dori ca în acea perioadă să avem, de exemplu, o săptămână ucraineană în cadrul acestui proiect, acea săptămână să fie doar a noastră. Și pentru acest lucru am solicitat primăriei cinematograful, pentru a avea o zi a filmului ucrainean, teatrul pentru a avea o zi a teatrului ucrainean, terenul de fotbal pentru a avea într-o zi o competiție sportivă, apoi centrul Timișoarei, cu o scenă, pentru a avea un spectacol cultural, și Parcul Copiilor, pentru a avea un eveniment dedicat copiilor. (interviu nr. 7)

5.5. Relații interetnice

În cadrul cercetării, o altă temă abordată a fost legată de relațiile interetnice. În cadrul acesteia, interlocutorii și-au prezentat opinia atât despre relația dintre majoritate și minoritate, cât și despre relația dintre minorități. Cu toate că aproape toți reprezentanții minorităților naționale sunt de acord că în Timișoara nu este ceva caracteristic să existe conflicte majore între majoritate și minoritate, acest lucru nu înseamnă, totuși, că relațiile sunt percepute ca fiind bune.

Un discurs caracteristic legat de relația dintre minoritate și majoritate este cea a minorităților mici (sârbi, ucraineni și bulgari), care consideră că având în vedere cadrul legal și sistemul național de finanțare al minorităților naționale, în România există un sistem de discriminare pozitivă, în care minoritățile pot să-și păstreze identitatea. Totodată, identitatea etnică a acestor minorități nu este în conflict cu identitatea română, majoritatea identificându-se și cu națiunea majoritară.

Așa cum am spus, țara noastră mamă este România, pentru că ne-am născut aici. Ucraina este țara de unde au venit bunicii noștri și cea care ne-a dat originea. De aceea, o respectăm foarte mult. Eu așa gândesc, țara-mamă este România, suntem cetățeni români de naționalitate ucraineană. De aceea, respectăm statul ucrainean, ne-a dat identitatea, ne-a dat limba, ne-a dat cultura, pe care noi ne străduim s-o păstrăm, și s-o predăm generațiilor viitoare. (interviu nr. 7)

Poate că această relație bună poate fi explicată cel mai bine prin imaginea pozitivă pe care majoritatea o are despre aceste minorități mici. Această percepție apare cel mai emfatic la comunitatea sârbă, ai cărei membri dezvoltă ideea unei simpatii reciproce între români și sârbi.

Cred că minoritatea sârbă are o imagine bună în comunitatea românească, deci există o simpatie din partea românilor, există o apropiere și de cultură, dar și legat de tradiția istorică, deci imaginea sârbilor în comunitatea românească este una bună. (Iuliana, focus educațional)

Tabel 7: Tabel comparativ legat de percepția relațiilor interetnice

Relații interetnice	Maghiari	Sârbi	Germani
	- minoritățile sunt marginalizate	- imaginea sârbilor în comunitatea românească este bună	- dezinteres față de minorități – ar putea fi o punte între Germania și România
	- nu au fost niciodată conflicte majore, relația dintre români și maghiari se poate caracteriza prin neutralitate	- minoritățile sunt tratate prin discriminare pozitivă	- xenofobie în creștere
	- deschiderea și buna conviețuire similară cu cea din trecut nu mai este	- lipsesc schimburile de experiențe între minorități	
	- mici intoleranțe – necesară o deschidere mai mare din partea majorității		
	- minoritățile ar trebui să fie mai active în prezentarea propriei culturi pentru majoritate		
Ucraineni	Bulgari	Romi	Evrei
- relație bună - ucrainenii sunt loiali statului român	- minoritățile sunt tratate prin discriminare pozitivă	- discriminare în creștere, marginalizarea este mare	- lipsesc colaborările dintre minorități

În cazul maghiarilor și al germanilor, situația este, însă, mai complexă. Expunerea comunității germane – prin faptul că atât primarul orașului, cât și președintele țării este german – a atras cu sine o prezență accentuată a acesteia în discursul politic. Cu toate că germanii sunt, în general, percepuți pozitiv de către majoritate, având chiar un rol important în construirea identității române,³⁶ de multe ori atacurile politice îndreptate împotriva președintelui Klaus Iohannis sau împotriva primarului Dominic Fritz sunt generalizate asupra întregii comunități germane din Timișoara. Liderii Forumului German interpretează acest fenomen ca pe o creștere a xenofobiei împotriva comunității.

Tot așa, o chestie pe care n-am avut cum s-o controlez, dar cu care m-am luptat... Și anume, tendințele naționalist-xenofobe împotriva minorității germane. Probabil că vă aduceți aminte de campania electorală Ponta vs. Iohannis din 2014, care a declanșat acest val de calomnii și defăimări la adresa Forumului German, duse apoi

³⁶ Despre filogermanismul românilor a se vedea: Cercel, C. (2019) *Romania and the quest for European identity: Philo-Germanism without Germans. Southeast European studies* London; New York: Routledge/Taylor & Francis Group.

la paroxism de Dragnea-Dăncilă, când nu ne mai scoteau din naziști și din succesorii naziștilor și așa mai departe... O aberație, o tâmpenie, în contextul în care noi n-aveam nici cea mai mică tangență cu ideologia respectivă. (...) Iar această mizerie, culmea, a găsit acoliți în societate, adică dacă te uiți așa, pe Facebook, la diverse comentarii, sunt mulți idioți, care au marșat la această propagandă. Este adevărat că principala țintă a fost președintele Iohannis, și este președintele Iohannis. (interviu nr. 5)

Comparativ cu germanii, per ansamblu, în discursul politic din România, maghiarii sunt considerați un „celălalt” competitiv, de multe ori chiar conflictual. Așa cum am văzut și în capitoul 3, o consecință importantă la nivel național este că cerințele și interesele maghiarilor sunt tratate cu suspiciune. Cu toate că nu se vorbește de conflicte deschise, relația dintre maghiari și majoritatea română nu este percepută ca fiind 100% pozitivă. Cu toate că nu există conflicte deschise și publice, mulți dintre interlocutori cred că Timișoara și Banatul s-au schimbat mult în ceea ce privește relațiile interetnice și că deschiderea față de celelalte culturi, caracteristică populației, s-a schimbat și ea.

Fiica mea a avut o experiență că discuta cu o prietenă într-un supermarket și a fost întrebată: „Vorbiți altă limbă, știu că nu este engleză, dar ce limbă vorbiți?”. Asta în Timișoara, în secolul XXI. În Timișoara, în secolul XX nu s-a întâmplat așa ceva: „Ce limbă vorbești?”, să nu identifice cineva limba maghiară... Dacă nu a recunoscut limba, este deja un mare semn de exclamare. Noi, cei care am crescut în această zonă, știm dacă cineva vorbește limba sârbă și înțelegem în cea mai mare parte, chiar dacă nu vorbim coerent limba celuilalt, dar ne cam înțelegem, identificăm limba. (Ilona, focus educațional)

Așa cum se poate observa în citatele selectate, mulți dintre maghiari cred că Timișoara și-a pierdut caracteristica multiculturală, membrii majorității nu sunt interesați de existența minorităților, Timișoara devine tot mai omogenă din punct de vedere cultural. Acestei schimbări îi este asociată și percepția unui dezinteres față de minorități, în general, și față de maghiari, în particular.

Dar la nivel instituțional, în raportul majoritate-minoritate, cât timp minoritățile reprezentau un număr mare, majoritatea trebuia să se ocupe de minorități. Să aibă o relație, să aibă cu minoritățile tot feluri de contacte. Acum, minoritățile fiind reduse numeric, nu mai contează. În ecuația majorității, nu mai contează. (Zoltán, focus media)

Un exemplu pertinent al acestui dezinteres este conflictul legat de Coloanei Fidelității, apostrofat de către maghiari drept „Statuia Rușinii”. Monumentul a fost dăruit orașului de către împăratul Franz Joseph I, ca semn de recunoștință pentru rezistența manifestată în timpul Revoluției de la 1848. Pe monument, maghiarii sunt reprezentați drept niște personaje hidoase. În 2013, Consiliul Local al Municipiului Timișoara a decis mutarea monumentului din cimitirul de pe Calea Lipovei, în Piața Bălcescu, această decizie atrăgând după sine proteste din partea maghiarilor, care au perceput această decizie ca pe o subminare a toleranței interetnice din oraș. Cu toate că fostul primar nu a renunțat, niciodată, la idea mutării statuii, mutarea nu s-a realizat

nici de atunci. Analizând conflictul, se poate observa că mulți dintre români nu au înțeles că subiectul este unul sensibil pentru minoritatea maghiară.³⁷

Un alt exemplu, des invocat de mai mulți interlocutori pentru exemplificarea dezinteresului majorității față de minorități, în general, și față de maghiari, în particular, este Ziua Timișoarei, sărbătorită în fiecare an pe data de 4 august. Data simbolizează trecerea Timișoarei sub administrație românească, la sfârșitul Primului Război Mondial. Maghiarii interpretează alegerea acestei date ca pe un triumf al naționalismului majoritar, unde sensibilitățile minorităților nu sunt luate în calcul.

Pentru mine, iarăși, este foarte trist ca Ziua Timișoarei să fie pe 4 august, care a fost data la care orașul a trecut sub administrație românească. Adică, putem găsi date pe care să le sărbătorim cu toții, împreună. Poate să fie 16 decembrie '89, ca să vă dau un exemplu cât se poate de simplu. Da, știu că este frig în decembrie și că nu putem să facem chef în centru, dar lucrurile acestea simbolice trebuie decise în așa fel încât să ne putem bucura cu toții de ele, nu doar majoritatea. (Sz. Zoltán, focus ONG)

Este important de menționat că maghiarii nu sunt singurii care cred că minoritățile tradiționale sunt marginalizate. Gânduri similare găsim și la germani, care percep acele decizii ale Primăriei și Consiliului Local în care minoritățile nu sunt luate în calcul, ca un dezinteres față de diversitate și minorități.

Un caz total aparte al relațiilor majoritate-minoritate este cel al relației dintre romi și majoritatea română. Mulți cred că discriminarea romilor a crescut în ultimul timp și că romii sunt tot mai marginalizați.³⁸ Din această perspectivă, o problemă acută este situația romilor din cartierul Kuncz, care mult timp nu au avut nici măcar acte de identitate.

Al doilea pilon al relațiilor interetnice este cel al relațiilor dintre minorități. Majoritatea interlocutorilor intervievați și participanților la discuțiile focus grup a fost de acord că minoritățile „se înțeleg bine” în Timișoara. Dacă analizăm, însă, mai bine relația dintre ele, contactele între minorități sunt sporadice, membrii acestora nefiind interesați sau neavând șansa de a-i cunoaște mai bine pe ceilalți.

Aș putea adăuga că poate că am putea colabora mai mult cu celelalte minorități. Chiar ascultând exemplul liceului maghiar, mi s-a părut interesant că activitățile extracurriculare sunt bine primite și că există interes pentru ele. Noi ne temem că dacă modificăm after-school-ul și dacă venim cu alte propuneri, poate că nu vor fi atât de multe persoane interesate. Am putea să avem astfel de schimburi de experiență. (Ievanca, focus educație)

Avem curenți foarte mari, aici mă includ și pe mine... Eu, de când m-am născut, am avut vecini de etnie maghiară, și la Variaș, și la Timișoara, dar în toată viața mea am citit doar doi scriitori maghiari, unul este István Örkény, și al doilea este un scriitor maghiar din România, Zoltán Böszörményi, tradus de Editura Brumar. Mi se pare

---

³⁷ A se vedea, de exemplu, articolul lui Georgeta Petrovici pe evz.ro: Motivul INCREDIBIL pentru care maghiarii din Timișoara amenință cu PROTESTE publicată pe 14 martie 2014 (<https://evz.ro/motivul-incredibil-pentru-care-maghiarii-din-timisoara-ameninta-cu-proteste-1086893.html>)

³⁸ A se vedea, de exemplu: Crețan, R. and O'Brien, T. (2019) 'Get out of Traian Square!': Roma Stigmatization as a Mobilizing Tool for the Far Right in Timișoara, Romania', *International Journal of Urban and Regional Research*, 43(5), pp. 833-847.

foarte ciudat... Pentru că ar trebui să avem acces, să se creeze un cadru în care să fie promovați și pentru ceilalți, și să existe traduceri de calitate, asta fiind valabil și pentru scriitori de limbă germană sau bulgară. (Goran, focus cultura)

Acest lucru nu înseamnă că nu există contacte deloc. În 2016, reprezentanții minorității maghiare, sârbe și bulgare au colaborat cu succes și au candidat la alegerile locale pe o listă comună, sub egida UDMR, iar multe organizații au colaborări bazate pe proiecte.³⁹

5.6. Participarea și reprezentarea politică

Una dintre cele mai acute probleme ale minorităților naționale din Timișoara este participarea și reprezentarea politică. În ultimii 30 de ani, singura minoritate care a câștigat reprezentare politică a fost cea maghiară, care a adunat numărul de voturi necesare în 2000, 2008 și 2016 (Tabel 8). În 2016, ca rezultat al unei situații politice favorabile, UDMR-ul a desemnat și viceprimarul orașului, care a ocupat funcția timp de patru ani. Celelalte minorități naționale nu au avut șanse reale de a câștiga reprezentare politică în urma alegerilor locale. Pentru a remedia această situație și pentru a stabili prezența minorităților naționale în Consiliul Local, în perioada 2008-2016, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România, Uniunea Bulgarilor din Banat, Uniunea Sârbilor din România și Uniunea Ucrainenilor din România au candidat împreună la alegerile locale, sub egida UDMR, maghiarii păstrând un mandat, iar celelalte minorități împărțind al doilea mandat, fiecare desemnând câte un consilier pentru o perioadă de un an.

Tabel 8: Rezultatele UDMR la alegerile locale

An alegeri	Prezența vot	Nr. voturi	% voturi	Nr. mandate
1996*	50,4%	7 013	5,2%	2
2000*	37,1%	4 677	4,7%	2
2004	40,6%	5 556	4,98%	0
2008**	27,7%	4 054	5,1%	2
2012**	38,9%	5 063	4,6%	0
2016**	28,2%	4 331	5,6%	2
2020	34,2%	2 688	2,9%	0

* Pragul electoral a fost de 3%

** pe listele UDMR candidează o coaliție a minorităților naționale, mandatul al doilea fiind împărțit de reprezentantul minorității sârbe, bulgare, ucrainene și maghiare

În contextul datelor prezentate în Tabelul 8, având în vedere și evoluția demografică a orașului în general și al minorităților naționale în particular, posibilitatea ca minoritățile să câștige reprezentare politică la alegeri pe o listă proprie este tot mai mică. O posibilitate ar fi candidatura membrilor diferitelor minorități naționale pe listele altor partide. Asta nu este însă o alternativă pentru majoritatea minorităților, ele având o bază electorală prea mică pentru a

³⁹ De exemplu, Forumul German pune la dispoziție gratuit sala festivă din Casa Adam Müller Guttenbrunn altor organizații ale minorităților etnice, comunitatea evreilor, dar și comunitatea maghiară a profitat de această posibilitate.

putea negocia cu succes o astfel de reprezentare. Singura minoritate care ar putea analiza această opțiune este cea maghiară, dar participarea pe listele partidelor românești sau formarea a unor partide mixte nu este o opțiune viabilă pentru elitele maghiare, opțiunea fiind interpretată ca o abandonare a posibilității de a face politică independent.

Tabel 8: Tabel comparativ legat de percepția reprezentării politice a minorităților naționale din Timișoara

Reprezentare politică	<p>Maghiari</p> <ul style="list-style-type: none"> - candidatura pe lista a altor partide nu este o opțiune examinată de către elitele maghiare - organizațiile minorității maghiare nu au o relație activă cu Primăria, relația este formală - Consiliul Consultativ al Minorităților Naționale nu ajută participarea politică a minorităților – nu înlocuiește reprezentarea politică formală - conducerea actuală a părut deschis la problema maghiarilor, dar mulți cred că această deschidere a fost numai una la nivel declarativ 	<p>Sârbi</p> <ul style="list-style-type: none"> - la nivelul administrației, câteva funcții să fie ocupate de către minoritatea sârbă - activitatea Consiliului Consultativ al Minorităților Naționale nu ajută minoritățile – acesta ar trebui să fie implicat mai mult în luarea deciziilor - minoritățile sunt tratate formal, Primăria nu comunică cu ele 	<p>Germani</p> <ul style="list-style-type: none"> - Primăria nu se consultă cu minoritățile atunci când este vorba de deciziile legate de ele - Consiliului Consultativ al Minorităților Naționale nu este funcțional
	<p>Ucraineni</p> <ul style="list-style-type: none"> - Primăria ar trebui să fie mai activă în a dialoga cu minoritățile - ar vrea o deschidere mai mare din partea autorităților față de problemele minorităților naționale 	<p>Bulgari</p> <ul style="list-style-type: none"> - Primăria sprijină conservarea identității bulgare, prin existența Consiliului Consultativ al Minorităților Naționale - Uniunea are un dialog direct cu Primăria 	<p>Romi</p> <ul style="list-style-type: none"> - nu au o relație activă cu Primăria - au reprezentanți formali în poziții executive și consultative, la Primărie și la Prefectură

Problematica reprezentării politice a minorităților naționale nu este una necunoscută pentru Timișoara. În 2014, după ce UDMR – cu membri mai multor minorități din oraș, pe lista electorală – nu a reușit, alegerile locale din 2012, să depășească pragul de 5% necesar pentru a intra în Consiliul Local, s-a hotărât înființarea Consiliului Consultativ al Minorităților Naționale,⁴⁰ o structură consultativă, fără personalitate juridică, ce funcționează pe lângă Primăria Municipiului Timișoara.⁴¹ Potrivit Regulamentului de funcționare, consiliul are dreptul de a formula propuneri de hotărâri și ordinea de zi referitoare la „chestiuni legate de

⁴⁰ Hotărârea 144/2014 al Consiliului Local Timișoara, privind constituirea și aprobarea Regulamentului de organizare și funcționare al Consiliului Consultativ al Minorităților Naționale

⁴¹ Articol 1 al Regulamentului de organizare și funcționare al Consiliului Consultativ al Minorităților Naționale

minorități” (Articol 6(2)), adoptă recomandări legate de teme de interes în domeniul minorităților naționale și „avizează alocările din Agenda Culturală a bugetului Consiliului Local Timișoara pentru organizațiile minorităților naționale” (Articol 11(4)).

O altă instituție menită să ajute Primăria în chestiuni legate de minorități este Compartimentul de Relaționare cu Minoritățile Etnice. Înființată în 2017, compartimentul are ca obiectiv asigurarea secretariatului Consiliului Consultativ al Minorităților Naționale, organizarea unor evenimente legate de minorități, respectiv analizarea solicitărilor unităților de cult tradiționale ale minorităților. Pe lângă asta, compartimentul este inclus și în programele legate de turism și patrimoniu.⁴²

Analizând cadrul legislativ al celor două instituții, rolul lor se poate rezuma în următorul fel. Implicarea consiliului consultativ în luarea deciziilor legate de minorități este condiționată de deschiderea primăriei de a se consulta cu membrii acestora. Singura excepție fiind legată de stabilirea finanțărilor evenimentelor culturale, în cazul cărora consiliul consultativ avizează bugetele alocate organizațiilor minorităților naționale. Este important de menționat că în cazul minorităților mai mari, cum ar fi maghiarii sau romii, majoritatea evenimentelor culturale nu sunt organizate sau inițiate de către organizațiile minorităților naționale, ci de ONG-uri independente, care nu intră neapărat în categoria de organizații ale minorităților naționale. Neexistând un buget aparte pentru minorități, consiliul consultativ are competențe numai legat de finanțarea evenimentelor proprii.⁴³

În ceea ce privește Compartimentul de Relaționare cu Minoritățile Etnice, acesta – cel puțin conform documentului său constitutiv – a fost creat ca o instituție care prin posibilitatea sa de a organiza evenimente să se implice activ în organizarea vieții multiculturale a orașului, dar în același timp să fie și interfața executivului, la care să apeleze organizațiile, instituțiile și reprezentanții minorităților naționale. Însă având în vedere faptul că în momentul de față, compartimentul are un singur angajat, este clar că aceste așteptări au rămas doar la nivel de planuri.

Dincolo de limitele sale formale, și reprezentanții minorităților naționale din Timișoara au o opinie bine definită despre această instituție. Minoritățile mai mari, cu o bază instituțională mai dezvoltată – cum ar fi maghiarii, sârbii și germanii – își prezintă nemulțumirea față de funcționarea acestuia, argumentând că nu este implicat în luarea deciziilor, că nu are activități propriu-zise și că nu poate să înlocuiască reprezentarea politică formală în consiliul local, câștigată prin alegeri.

(...) Dacă totuși s-a înființat acest consiliu consultativ, să nu rămână doar la nivel simbolic, pentru că momentan eu cred că încă nu are un rol mare, pentru că nu are cum să aibă, deci nu este luat în serios. (Ferenc, focus cultură)

(...) Ar fi ideal ca acest consiliu să aibă drept de vot sau să fie auzit, să fie inclus în bugetul anual al Primăriei, pentru diverse activități. De asemenea [Primăria ar trebui] să-și asume această promovare, să aibă grijă de existența lor, nu să spună doar, în an electoral, că în Timișoara conviețuiesc toate minoritățile (Zlatiborka, focus cultură)

---

⁴² A se vedea Hotărârea 548/2017 al Consiliului Local privind aprobarea Regulamentului de organizare și funcționare pentru aparatul de specialitate al primarului municipiului Timișoara

⁴³ Despre problemele legate de finanțare vom vorbi în sub-capitolul 5.7

Sincer, nu știu să fi existat o hotărâre a Consiliului Local care să ne fi ajutat cu adevărat. Există hotărâri virtuale, ca și înființarea Consiliului Consultativ al Minorităților Naționale, dar acesta nu a ajutat cu nimic situația comunității maghiare din Timișoara. (interviu nr. 8)

În opinia lor, singura activitate concretă legată de consiliu este organizarea Festivalului Etniilor.

În contrast, minorităților mai mici – cum ar fi bulgarii sau evreii – sunt mai puțin critice. În cazul lor, însă, simpla participare în acest consiliu este un pas înainte, pentru că fără asta au mai puține șanse să ajungă la consultări directe cu Primăria.

Este un consiliu organizat pe lângă Primăria Timișoara, în care participă și Uniunea Bulgară din Banat și unde se dezbate problemele specifice minorităților bulgare din Timișoara. De asta am și lăudat autoritățile locale. În data de 11 septembrie, dacă nu mă înșel, se va organiza Festivalul Etniilor, la care participăm și noi, suntem parteneri cu Uniunea Bulgară din Banat, prin ansamblul Slavia al filialei. (...) Deci acest consiliu eu consider că ar fi unul foarte, foarte timișorean. Foarte bănățean și foarte timișorean. E ceva specific pentru Banat să fim consultați ca minorități. Fiecare a pus, de-a lungul istoriei, o cărămidă la ceea ce înseamnă Banat și concret Timișoara, iar Timișoara văd că ține cont în continuare de acest aspect. (interviu nr. 10)

Indiferent că are o părere pozitivă sau negativă despre instituțiile menționate mai sus, majoritatea interlocutorilor așteaptă de la primărie o relație deschisă, o dialogare mai activă și un parteneriat, prin care să-și prezinte problemele și ideile în mod direct. Totodată, reprezentanții minorităților mai mari ar prefera și drepturi decizionale mai mari, decât cele existente acum.

Când fac activități multiculturale, să nu ne spună ei [Primăria] nouă cum să facem, că noi știm mai bine. Să spună cam ce și-ar dori, și atunci să-i lase pe nemți, unguri, sârbi și restul din consiliul acesta consultativ să vină cu propuneri, nu să ni se impună „domnule, vă întâlniți în Parcul Rozelor, fiecare are câte un stand cu mâncăruri, gulaș – sau mai știu eu ce – și vine publicul și gustă și spune: vai, ce mâncare bună au minoritățile”. Lasă-mă pe mine să spun cum mi s-ar părea că ar fi asta mai interesant. (interviu nr. 5)

Pe lângă această autonomie decizională a consiliului, mulți cred că pentru a stimula participarea minorităților, Primăria ar putea alocă anumite posturi membrilor diferitelor minorități, acestea garantând atât implicarea acestora în forurile decizionale și executive, cât și creșterea caracterului multicultural al orașului.

La nivel administrativ, cred că pe anumite funcții ar trebui promovate și persoane din rândul minorităților... Și din rândul minorității sârbe. La nivelul orașului sau la nivelul județului – și nu cerem prefect, subprefect, secretar de prefectură, dar un director, un ceva, să mai existe o posibilitate, că asta și este la urma urmei, arată la fel ca Timișoara. (interviu nr. 6)

În concluzie, participarea politică a minorităților reprezintă o problemă centrală și nerealizată din partea primăriei. Cu toate că majoritatea minorităților au apreciat deschiderea primăriei față de problemele minorităților naționale, se așteaptă la un dialog mai accentuat și la o implicare mai mare a primăriei în treburile minorităților și o funcționare mai bună a instituțiilor existente.

5.7. Finanțarea minorităților naționale

Ultima temă abordată este finanțarea. Majoritatea interlocutorilor noștri au subliniat importanța finanțărilor venite din partea primăriei și au idei concrete legate de acestea. Totodată, reprezentanții ONG-urilor au vorbit despre problemele financiare proprii. În următorul capitol vom prezenta sistematic aceste idei.

Tabel 9: Tabel comparativ cu ideile și problemele legate de finanțarea minorităților naționale

Finanțarea minorităților naționale	<p>Maghiari</p> <ul style="list-style-type: none"> - minoritățile să aibă buget separat, proporțional cu ponderea lor în oraș - evenimentele încadrate în Agenda culturală a orașului nu ar trebui să intre în competiție cu alte proiecte - Primăria ar trebui să înființeze un Centru multicultural, unde toate organizațiile minorităților să fie prezente - birocrăție legată de proiecte este prea mare, comparativ cu banii ce se pot obține - majoritatea ONG-urilor lucrează cu voluntari, nu au capacitatea să scrie proiecte câștigătoare - mass-media locală nu este susținută, nu are finanțare - lipsă de spațiu pentru instituții culturale 	<p>Sârbi</p> <ul style="list-style-type: none"> - sumele alocate de Primărie sunt simbolice - Primăria ar trebui să ajute organizațiile minorităților naționale prin a le asigura infrastructură – prin crearea unui centru cultural pentru minorități - ONG-urile independente nu au capacitatea umană să câștige proiecte separate, depind prea mult de organizațiile reprezentative 	<p>Germani</p> <ul style="list-style-type: none"> - organizațiile minorităților naționale ar trebui subvenționate de către Primărie - instituțiile culturale nu sunt de interes principal pentru Primărie - deschiderea și finanțarea unui Centru multicultural, unde și minoritățile să fie reprezentate - lipsă de spațiu pentru instituții culturale
	<p>Ucraineni</p> <ul style="list-style-type: none"> - Primăria ar trebui să acorde mai mult sprijin financiar minorităților 	<p>Bulgari</p> <ul style="list-style-type: none"> - Uniunea nu are nevoie de finanțare din partea Primăriei - Primăria să ajute comunitatea bulgară prin asigurarea unui imobil ansamblului folcloric 	<p>Romi</p> <ul style="list-style-type: none"> - ONG-urile nu au capacitate financiară stabilă - Primăria să ajute ONG-urile prin asigurarea unui sediu acestora

Majoritatea reprezentanților minorităților naționale au formulat așteptări în ceea ce privește implicarea primăriei în finanțarea minorităților naționale, dar acestea poate fi diferențiate atât pe minorități, cât și pe tipuri de instituții. Instituțiile publice au cu totul alte nevoi și priorități

decât ONG-urile, și de multe ori consideră că problemele lor nu sunt tratate cu cea mai mare atenție.

Noi suntem subordonați primăriei, cerem bani de la primărie, dar dacă sunt alte probleme mai importante (ex. Colterm) decât cultura, atunci chiar dacă se apropie Capitala Culturală Europeană, cu asta rămânem. Încercăm să mergem înainte, să supraviețuim. (Attila, focus cultural)

Așa cum am și precizat în capitolul anterior, în Timișoara există trei teatre care funcționează în limba minorităților naționale, dintre care două (Teatrul German de Stat și Teatrul Maghiar de Stat) sunt finanțate de către primărie. Problema este, însă, că aceste teatre deserves nu numai membrii minorităților din Timișoara, ci ar trebui să ofere spectacole culturale și germanilor și maghiarilor din județ, respectiv din județele adiacente. Pe lângă asta, prin formularea unor obiective artistice, ele încearcă să creeze spectacole, să organizeze festivaluri, care pot fi măsurate prin excelență culturală în general. Aceste obiective necesită, însă, fonduri mult mai mari decât cele existente actual. O altă problemă este legată de lipsa de infrastructură. Teatrele s-ar aștepta de la primărie să rezolve problema de spațiu, care ar ajuta enorm funcționarea instituțiilor.

Și a doua mare problemă este spațiul, adică ideea în sine, acceptată de 70 de ani, că în aceeași clădire trebuie să coabiteze mai multe instituții. În anii 50, asta a fost o soluție temporară binevenită, dar nu mai face față ca spațiu exclusiv pe care să și-l împartă mai multe scene, în anul 2021. Adică se montează decorul, intră celălalt teatru, își montează decorul, ține spectacolul, demontează decorul, intră vecinii, își montează decorul lor (...) Se consumă resurse de timp, se consumă tehnică, se consumă bani pentru aceste operațiuni, care sunt necesare în urma faptului că mai multe instituții împart același spațiu. (Lucian, focus cultural)

În ceea ce privește problemele ONG-urilor și ale organizațiilor minorităților naționale, acestea pot fi rezumate în trei categorii: probleme de personal, probleme de spațiu și probleme legate de finanțare. Totodată este important de menționat că aceste probleme nu apar cu aceeași pondere la toate minoritățile cercetate; problemele de personal și ideile despre finanțări tind să fie menționate mai mult de reprezentanții comunității maghiare, iar problemele de spațiu apar mai ales la minoritățile mai mici.

Majoritatea organizațiilor civile ale minorităților naționale nu au o capacitate umană dezvoltată, persoanele implicate lucrează în regim de voluntariat. Neavând personal angajat, atât timpul petrecut cu organizarea evenimentelor, cât și finanțarea câștigată sunt limitate. Din cauza acestor deficiențe, majoritatea nu pot participa la proiecte mai mari, și de multe ori, chiar și câștigarea unei finanțări mai mici reprezintă o problemă.

Am încercat proiecte, mie, ca învățătoare, mi se par foarte complicate – pentru sume de bani destul de mici. La fel și la Consiliul Județean, sumele sunt mici și este nevoie de multe, multe hârtii, de un dosar gros, aruncat înapoi... Am renunțat, sinceră să fiu. Și anul trecut am scris un proiect mare, dar nu am obținut finanțare. Poate vom mai încerca. (Krisztina, focus civil)

Această lipsă de capacitate umană afectează în mod diferit organizațiile participante. În timp ce majoritatea ONG-urilor maghiare încearcă să își asigure finanțarea minimă din fonduri transfrontaliere și din donații, puținele organizații funcționale ale minorităților mai mici depind

aproape exclusiv de finanțările primite de la DRI pentru organizațiile lor reprezentative, fiind chiar subordonate deciziilor luate de aceștia.

R: De unde aveți finanțarea?

M: Finanțarea este primită de la Uniune, cam asta se întâmplă. Contactele sunt exclusiviste, deci noi nu avem niciun fel de anvergură, nu ni se permite să discutăm cu oficialități. (Milenco, focus civil)

Având în vedere posibilitățile, organizațiile mai mici critică politica de finanțare a primăriei, subliniind birocratizarea excesivă a proiectelor. Nu toate lumea crede, însă, că sistemul de finanțare s-a înrăutățit. Mulți dintre cei care lucrează la organizații mari cred că reforma și înființarea Centrului de Proiecte a schimbat în bine sistemul. În timp ce în anii precedenți, politica era aceea ca bani să obțină cât mai multe organizații, în noul sistem au fost sprijinite mai puține proiecte, dar sumele de bani conferite pentru organizarea evenimentului planificat au fost mai mari.

Acum, în noul regim, primăria a introdus un sistem normal de aplicații, acordând suma totală cerută... Deci, acesta este un adevărat sistem de finanțare. Pentru că să îți dea bani puțini, din care faci ce poți, nu prea ajută pe nimeni. (interviu nr. 8)

Însă restructurarea nu este în totalitate agreată de către minorități. Mulți dintre reprezentanții minorității maghiare ar prefera ca anumite evenimente fanion ale minorităților naționale să fie incluse în Agenda culturală a orașului și să fie finanțate direct din bugetul primăriei, fără a concura cu diferitele proiecte majoritare. Urmând aceeași idee, reprezentanții maghiari, sârbi și germani ar prefera un fond separat pentru minorități. Având în vedere capacitatea umană limitată a acestor organizații, ei cred că prin crearea unui buget disponibil exclusiv minorităților naționale, ar putea aplica cu succes și acele organizații care nu au know-how-ul și personalul necesar pentru scrierea de proiecte.

Când se împart acești bani, s-ar putea ține cont și de proporția localnicilor. Atunci poate că am vedea mai clar care sunt organizațiile care fac planuri mai, mai serioase și mai viabile. Există ONG-uri care ar putea face multe, dar suntem pe nicăieri, nu stăm nici măcar pe o jumătate de picior, însă dacă s-ar accepta o finanțare proporțională, atunci asta ar putea fi de ajutor. (Francisc, focus cultural)

Un alt punct adesea criticat este fondul alocat diferitelor evenimente legate de minorități. Majoritatea interlocutorilor au criticat primăria că nu este interesată să finanțeze în mod adecvat evenimentele adresate minorităților, cum ar fi Festivalul Etniilor, acesta fiind numai un eveniment de fațadă, cu un buget minim.

Primăria organizează Festivalul Etniilor, în care minorității germane i s-a alocat o jumătate de oră. Și atunci, vă rog frumos, ce să facă germanii în acest timp? Cântă, dansează. Bun. Și primăria dă niște bani, foarte puțini, ca etniile să pregătească ceva de mâncare. „Aha, voi, nemții, ce vreți? Vă dăm 2000 de lei.” 2000 de lei este egal cu zero. Ce poți să faci? Că la un asemenea festival trecătorii vin și cască gura. Dar când văd că se și dă ceva de mâncare, atunci se face coadă. (interviu nr. 3)

O altă problemă des menționată este lipsa de infrastructură. Multe dintre ONG-uri nu au un sediu în care să funcționeze, ansamblurile folclorice nu au unde să țină repetițiile. Din acest

punct de vedere, cea mai afectată este comunitatea bulgară, dar și reprezentanții comunității maghiare au vorbit despre acest lucru.

Dacă vorbim despre comunitatea bulgară, vorbim la o altă scară. La noi nu se pune problema susținerii din partea țării-mamă. Cu ansamblul nu avem nici un loc în care să ne întâlnim. În momentul de față, asta ar fi una dintre problemele noastre foarte stringente. (Matei, focus cultură)

Durerea mea personală este că Timișoara nu deține un spațiu cultural, o Casă de Cultură (...), eventual o altă clădire, care să fie funcțională și în care să se poată realiza evenimente culturale diferite. (Francisc, focus cultură)

Unii au dezvoltat mai mult ideea. În opinia lor, un centru cultural sau multicultural, finanțat de primărie, unde toate minoritățile ar putea avea un loc și în care s-ar organiza evenimente multiculturale, ar rezolva nu numai problema sediilor, dar și cea a vizibilității.

Primăria ar trebui să își asume promovarea minorităților. Și nu numai să spună, în an electoral, că în Timișoara conviețuiesc toate minoritățile și că ei au grijă de existența lor. Ar putea găsi un spațiu, un centru cultural minoritar interetnic, unde să aibă acces toate minoritățile și unde să fie organizate seri interetnice, care ar putea ajuta la promovarea culturii tuturor minorităților. Să aibă loc schimburi de experiență, să ne cunoaștem mai bine, că poate nu știm la fel de bine ce fac ceilalți... Și să ne ajutăm reciproc. (Zlatiborca, focus cultură)

Acest lucru ar fi cu atât mai important cu cât orașul are în plan înființarea unui Centru Multicultural în clădirea vechiului spital de epidemiologie, însă implicarea minorităților în acest proiect pare că nu se află pe agenda politică.

Un caz total aparte în ceea ce privește așteptările financiare din partea primăriei este cea a evreilor. O parte importantă a patrimoniului construit în oraș se află în proprietatea comunității evreiești. Dintre aceste imobile, sinagogile din cartierul Fabric și Cetate sunt monumente importante, care definesc imaginea orașului. Comunitatea evreiască însă nu are resursele necesare pentru renovarea acestora, așteptând ajutorul primăriei în rezolvarea problemei.

6. Repere pentru strategia multiculturală a municipiului Timișoara

Cei doi piloni, regimul drepturilor minorităților naționale, respectiv discursul multiculturalismului bănățean stabilesc acel cadru în care trebuie formulată o posibilă strategie multiculturală a municipiului.

Având în vedere faptul că etnicitatea este politizată în România și că organizațiile minorităților naționale și-au formulat concepțiile și interesele în acest sistem, Timișoara trebuie să ofere răspunsuri care sunt în concordanță cu această concepție. Pilonii centrali ai sistemului, ca și cele ale concepției multiculturalismului promovat de sfera academică, de altfel, sunt instituțiile educaționale și culturale ale minorităților naționale. Dar având în vedere că în momentul de față nicio comunitate minoritară nu are reprezentanță politică formală și legitimă în forurile decizionale și executive ale orașului, este deosebit de importantă găsirea acelor moduri de consultare și includere în sistemul luării deciziilor a minorităților, care să asigure concordanță între ofertele și concepțiile primăriei, respectiv cele ale minorităților naționale.

În ceea ce privește multiculturalitatea, acesta fără doar și poate pare a fi resursa centrală a orașului și numitorul comun al comunităților conlocuitoare, dar așa cum s-a prezentat în capitolul 4, aceasta nu poate fi decuplată de realitățile instituționale și ierarhiile sociale existente în oraș. Pe lângă asta, prin folosirea excesivă a conceptului, acesta pare că s-a golit și s-a îndepărtat de sensul său original. Construirea unei strategii în jurul său ar trebui să însemne și un angajament din partea primăriei de a depăși problemele menționate anterior.

Așa cum am putut vedea, reprezentările minorităților naționale au considerat că cinci tipuri de instituții influențează decisiv comunitățile lor: organizațiile civile, instituțiile educaționale sau de învățământ, instituțiile culturale, cultele religioase și mass media. Aceștia fiind sprijiniți în mare măsură din fonduri de stat, minoritățile mai mari atrăgând și alte fonduri, cum ar fi finanțări din țara-mamă, fonduri europene sau alte contribuții de la persoane fizice.

În ceea ce privește capacitatea instituțională, maghiarii au cel mai dezvoltat sistem instituțional, acesta fiind urmat de cel al sârbilor și germanilor, minoritățile mai mici bazându-se mai ales pe organizațiile lor reprezentative, centrul cultural și biserica.

O altă perspectivă abordată în ceea ce privește sistemul instituțional a fost analiza rolului atribuit diferitelor instituții. Din această perspectivă pot fi diferențiate două strategii. În ceea ce privește maghiarii, sârbii, ucrainenii și bulgarii, majoritatea instituțiilor au un rol în reproducerea identității naționale și în crearea unor spații unde identitatea minoritatea poată fi trăită. Maghiarii reușesc cel mai mult acest lucru, cu ajutorul unei rețele extinse de ONG-uri și creând cu succes spații de limba maghiară în mai multe domenii ale vieții sociale, oferind membrilor comunității ocazia de a-și folosi limba în mai multe situații. În cazul germanilor, în majoritatea cazurilor rolul instituțiilor este o prezentare a valorilor și culturii germane către majoritate, prin acesta asigurându-se, implicit, și supraviețuirea tradițiilor. În cazul romilor, principala miză în dezvoltarea sistemului instituțional este posibilitatea de a crea comunitatea, elitele romilor încercând să prezinte comunitatea romă ca o comunitate compactă, care are valorile culturale proprii.

Din punct de vedere al reprezentării culturii și tradițiilor minorităților naționale, singurele elemente acceptate legitim de către majoritate sunt ansamblurile populare și emisiunile TV, mulți dintre majoritari primind informații despre minorități exclusiv în aceste două contexte.

Pentru a descrie și înțelege provocările legate de minorități și problemele care trebuie abordate de o posibilă strategie multiculturală a municipiului Timișoara, vom apele la un model elaborat de către Peter M. Senge, despre comunitate. În concepția lui Senge, o comunitate este „un loc (...) plin de activitate și respect reciproc și recunoașterea faptului că fiecare din acel loc este responsabil și răspunzător unul față de celălalt, deoarece viețile tuturor sunt interdependente”. În acest context, pentru a asigura un viitor comun acestei comunități, liderul comunității trebuie să își asume trei direcții paralele.⁴⁴ Acestea sunt: identitate, conexiune și sustenabilitate. Identitatea marchează recunoașterea dreptului fiecăruia de a alege care sunt acele grupuri din care vrea să facă parte și facilitarea existenței acestora. Conexiunea înseamnă dezvoltarea unei colaborări și a unei comunicări, respectiv a unui simț al solidarității între aceste grupuri. Sustenabilitatea implică stabilizarea pe termen lung a acțiunilor, deciziilor și schimbărilor cotidiene.

În cazul municipiului Timișoara, această idee întreprinsă de Senge poate fi formulată în următorul mod. Având în vedere faptul că atât primăria, cât și locuitorii urbei definesc orașul ca un loc al multiculturalității și al înțelegerii reciproce dintre comunitățile etnice, această idee ar trebui să fie întreținută și în realitatea din viața de zi cu zi a municipiului. Din partea primăriei, ar implica următoarele principii și obiective:

1. Identitate. Recunoașterea comunităților minoritare ca și factori constitutivi ai trecutului, prezentului și viitorului Timișoarei și facilitarea existenței acestora prin programe speciale adresate minorităților naționale, care sunt în concordanță cu așteptările și nevoile acestora.
2. Conexiune. Participare activă în prezentarea minorităților naționale către majoritate și facilitarea unei colaborări mai strânse între diferitele minorități și majoritate, în general, și primărie, în particular.
3. Sustenabilitate. Crearea unui sistem instituțional stabil, care să stabilizeze atât viitorul diferitelor comunități minoritare, cât și sistemului instituțional al acestora, respectiv care ar rezolva reprezentarea și participarea politică a acestor comunități.

Pentru a atinge aceste obiective, propunem următoarele acțiuni concrete.

6.1. Identitate

Recunoașterea comunităților minoritare înseamnă, în primul rând, recunoașterea rolului lor în constituirea orașului și acceptarea obiectivelor de tip „bonding” ca și obiective legitime care trebuie ajutate. Toate grupurile minoritare sunt capabile să formuleze obiective proprii și au o concepție despre ce înseamnă comunitatea lor și ce relație vor să construiască cu majoritatea.

---

⁴⁴ Senge, Peter M. (2012) *Schools that learn. A fifth discipline fieldbook for educators, parents, and everyone who cares about education*. First revised edition. edn. New York: Crown Business.

Aceste obiective nu pot fi, însă, generalizate. Ceea ce este convenabil pentru un grup nu este neapărat acceptat și de celălalt. Într-o comunitate deschisă și răspunzătoare, aceste divergențe de opinii nu numai că trebuie acceptate, dar trebuie și încurajate.

O posibilitate de recunoaștere ar fi introducerea plăcuțelor multilingve, în centrul vechi al orașului, care nu numai că ar ajuta ca minoritățile să se simtă acasă în oraș, ci ar avea și implicații turistice pozitive.

În mod concret, acest ajutor ar putea însemna suport financiar și infrastructural pentru programele minorităților naționale și pentru funcționarea instituțiilor acestora. Un centru multicultural sau mai multe centre culturale ar putea reprezenta un prim pas, dar și reforma sistemului de finanțare ar fi importantă. Această reformă ar trebui să fie în concordanță cu capacitățile umane ale organizațiilor minorităților naționale și ar trebui să se axeze pe introducerea unui element de discriminare pozitivă, prin care organizațiile minorităților naționale să candideze pentru programe de finanțare separate. Este o diferență enormă între minorități în ceea ce privește capacitatea organizațională. De exemplu, maghiarii au mai mult de 50 de ONG-uri care funcționează relativ independent, alții – cum ar fi bulgarii sau ucrainenii – depind exclusiv de organizația centrală. Această diversitate trebuie să apară și în sistemul financiar.

Un al doilea pas important este legat de evenimentele organizate de primărie. Schimbarea Festivalului Etniilor într-un festival multicultural, concentrarea asupra comunicării interculturale în detrimentul multiculturalității le dă minorităților o senzație de insecuritate și marginalizare. Minoritățile cred că ele ar trebui să fie cele care formulează nevoile proprii, nu primăria ar trebui să decidă în locul lor.

Un ultim aspect este legat de demografie. Trebuie să recunoaștem că procesele demografice nu favorizează minoritățile, mai multe comunități prezintă probleme reale de asimilare și de pierdere a limbii. În acest context, suportul sistemului instituțional stabil este și mai important, acesta reprezentând ultimul cadru pentru păstrarea identității membrilor diferitelor etnii.

6.2. Conexiune

În momentul de față, majoritatea știe puțin despre minorități și există puține relații de colaborare dintre diferitele grupuri. Evenimentele organizate cu scopul prezentării minorităților naționale sunt superficiale, minoritățile nefiind incluse în planificarea acestor elemente. Cel mai elocvent caz este fostul Festivalul Etniilor (în anul 2021, Rubic multicultural), unde minoritățile sunt prezentate exclusiv prin dansuri populare și specialități culinare. Acest lucru nu numai că degradează comunitățile minoritare la niște relicve ale trecutului, ci este perceput, de mulți, și ca o abordare paternalistă a diversității.

Valorile minorităților naționale sunt mult mai multe, multe dintre ele au o viață culturală diversificată, care nu este prezentată în niciun fel majorității. O excepție este cea a teatrelor naționale, atât Teatrul Maghiar, cât și Teatrul German asumându-și un rol de „bridging”, prezentând majorității cultura maghiară, respectiv cultura germană.

În acest context, primăria ar trebui să-și asume organizarea sau finanțarea stabilă a unor evenimente, care ar facilita cunoașterea reciprocă dintre minorități și majoritate, ajutând și la recunoașterea ca parteneri egali a acestor comunități.

Un al doilea element în această categorie este legat de relația dintre primărie și minorități. Având în vedere faptul că procesele demografice actuale nu fac posibil ca minoritățile naționale să câștige reprezentare politică în consiliul local, rezolvarea acestei probleme revine primăriei. Consiliul Consultativ al Minorităților Naționale, respectiv Compartimentul de Relaționare cu Minoritățile Etnice au fost fondate cu această idee, dar fără competențe concrete, fără personal și fără suport politic acestea nu se pot ridica nici la nivelul așteptărilor primăriei, nici la cele ale minorităților naționale. O posibilă soluție ar fi regândirea și întărirea acestor instituții, prin noi competențe și buget.

O problemă majoră care subminează relațiile dintre majoritate și minorități, respectiv deschiderea comunităților minoritare către majoritate, este dezinteresul autorităților față de minorități. Interlocutorii noștri au enumerat mai multe exemple în care minoritățile sau limba minorităților nu sunt luate în considerare sau sunt prezentate eronat. Membrii minorităților sunt sensibili la aceste lucruri, primăria ar trebui să evite acele situații în care ar putea încălca sensibilitățile diferitelor grupuri și ar trebui să participe activ la combaterea prejudecăților existente în societate.

6.3. Sustenabilitate

Sustenabilitatea înseamnă stabilitate, ceea ce înseamnă, în cazul nostru, un sistem instituțional și decizional adecvat. Acest lucru implică două decizii paralele. În primul rând, sistemul de finanțare curent, cu toate că după părerea mai multor interlocutori s-a schimbat în bine în ultimul an, nu este potrivit pentru a oferi stabilitate minorităților. Sistemul bazat pe competiție, fără a diferenția între diferitele categorii, forțează minoritățile să trăiască într-o incertitudine continuă în ceea ce privește finanțarea activităților pe care le au. Această incertitudine ar putea fi rezolvată prin formularea unor programe de finanțări axate numai pe minorități sau prin introducerea celor mai importante evenimente ale minorităților naționale pe agenda culturală a orașului. În timp ce prima soluția ar oferi stabilitate minorităților fără a elimina competiția din sistem, a doua ar recunoaște importanța minorităților în oraș.

A doua problemă este legată de reprezentare și participare politică. Având în vedere faptul că, în momentul de față, minoritățile nu au o reprezentare formală în consiliul local – și se poate afirma că există o șansă destul de mare să nu aibă nici în viitor – iar consiliul consultativ nu poate umple acest spațiu, este necesară dezvoltarea unui sistem instituțional care ar oferi posibilitate minorităților să se implice în mecanismul de luare a deciziilor. Regândirea funcționării consiliului consultativ și creșterea capacității decizionale a minorităților naționale ar ajuta nu numai la integrarea acestora, ci și la stabilizarea pozițiilor lor în comunitate.

O altă posibilitate ar fi regândirea și restructurarea Compartimentului de Relaționare cu Minoritățile Etnice. Având în vedere faptul că acesta ar trebui să coordoneze atât munca pe care o are consiliul consultativ, cât și să organizeze evenimente pentru și despre minoritățile

naționale, ar trebui consolidat atât din punct de vedere financiar, cât și din cel al resurselor umane.

Anexe

1. Lista reprezentanților minorităților naționale contactați pentru interviuri

Nr.	Organizație/Instituție	Funcție
1	Consiliul Organizațiilor Civile Maghiare din Județul Timiș	președinte
2	Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	fost viceprimar
3	Forumul Democrat al Germanilor din România	președinte, regiunea Banat
4	Comunitatea Evreilor din Timișoara	președinte
5	Forumul Democrat al Germanilor din România	deputat
6	Uniunea Sârbilor din România	președinte onorific
7	Uniunea Ucrainenilor din România	președinte, filiala Timiș
8	Partidul Popular Maghiar din Transilvania	președinte, filiala Timiș
9	Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	președinte, filiala Timiș
10	Uniunea Bulgarilor din România	președinte, deputat

2. Participanți în cadrul discuțiilor tip focus grup

1.1. Educație

No.	Nume	Minoritatea reprezentată sau cu care se ocupă	Funcție
1	Mihai	ucraineană	inspector școlar
2	Iuliana	sârbă	profesor
3	Eugen	-	manager proiecte
4	Iona	maghiară	director adjunct
5	Júlia	maghiară	director adjunct
6	Ievanca	sârbă	bibliotecar, profesor
7	Ovidiu	romă	director

1.2. Cultură

No.	Nume	Minoritatea reprezentată sau cu care se ocupă	Funcție
1	Attila	maghiară	director instituție
2	Matei	bulgară	președinte ONG
3	Eugen	-	manager proiecte
4	Andrei	sârbă	muzeograf
5	Goran	sârbă	director instituție
6	Mona	germană	director instituție
7	Francisc	maghiară	președinte ONG
8	Péter	maghiară	președinte ONG
9	Lucian	germană	director instituție
10	Zlatiborca	sârbă	secretar organizație

1.3. Culte

No.	Nume	Comunitatea reprezentată	Funcție
1	Sașa	ortodox sârbesc	preot
2	Zsombor	evanghelică	preot paroh
3	Nicolae	romano-catolică	preot
4	Marius	pentecostal romă	pastor

1.4. Sfera civilă

No.	Nume	Minoritatea reprezentată sau cu care se ocupă	Funcție
1	Nicoleta	bulgară	inspector
2	Milenco	sârbă	președinte ONG
3	Adrian	romă	expert romi
4	Krisztina	maghiară	administrator ONG
5	Silvia	romă	vicepreședinte ONG
6	Sz. Zoltán	-	manager proiect
7	V. Zoltán	maghiară	președinte ONG

1.5. Mass-media

No.	Nume	Organizație/Instituție	Funcție
1	Alexandru	romă	realizator emisiune
2	Csaba	maghiară	realizator emisiune
3	Péter	maghiară	video jurnalist
4	Zoltán	maghiară	redactor
5	Miodrag	sârbă	jurnalist senior
6	Siegfried	germană	redactor șef